

A-1558

Duplum

ENDEL LOIDE

HEEDU PIITRE ELUKÄIK

JUTUSTIS

MCMXXXI

A-7550 11

ENDEL LOIDE

HEEDU PIITRE
ELUKÄIK

JUTUSTIS

4472

1931

Kirjandusrühmitus „SUMERO“ kirjastus

2

A-7558

E. Antov & Ko. trükk, Nõmmel

I.

Vana Pigi pere ja Pundsju rahvas, kes küll poleks tunnud või ei tunnaks neid Tuhalaanes, ei terves vallas, kihelkonnas!

„Tuu olõs jo püstü rummal,“ ütles tuhalaanlane, „kis midägi ei tiiä' ilma asüst.“

Ja, püsti rumal peaks see olema küll säälpoolkandis. Need kaks naaberperet olid omi seikluste ja jonni-kiskumisega kuulsad kaugelt üle kodurajade. Kes poleks teadnud ümbruskonnas, et vana Pigi juba neljandat aastat Pundsjuga protsessis karjasoote, Pundsju jälle Pigiga sõidutee sulgemise pärast!

„Heldene taivas!“ hüüdis tavalisest alati Pundsju, „määnes tuu viil taivani kostva ülekohus om, ku tuu ei olõ', et ma pia suurtiile sõitõn mõni kats versta ümber sõitma Tuvikõsõ kaudu.“

„Sa Iss'ind jummal,“ hädaldas omakorda Iga-
tühele Pigi Miina, „lehmäkese' koolõsõ nälgä, a suhu
ei saa.' Tan piasi kivi' ka rüükmä.“

Algul, Voki-talu poolitamisel, olid naabrid küll
olnud vähe vimmas, paar kolm korda sõitnud
„miravoi“ vahetki, kuid siis leppind ja üsna
kenasti eland.

Aga, mine püüa kinni neid naisi (et neile rakk
keele otsa kasvaks!): ei tea, kust oli kuulnud Pigi
Miina, õige nimega küll Miina Nitt, et naabrinaise
esimene poeg Ruudi ei olevat sündind, nagu kord
ja kohus ja jumalast säetud, vaid kõigest kolm-
neli kuud pääle laulatust. Ja ei olevatki Ruudi
vana Tuusa Kaarli poeg, olevat soetatud koguni
mõisa moonapoistest! Moonaka poeg! Sama lugu
siis Niti Miina kõnelnud tuttavaile, kuni see
otsaga tagasi tuli Anna kõrvu:

„Näe, mis hullu juttu aja tuu vana Niti Miina-
lõhvard. Kas sa lasõt säändsels hinnäst niiviisi
narri!“

„Vai', kurat, timä, vana Niti Miina sunning,
aja säänest rumalat juttu! Kas tuu määne ristiine-
mise tegu on! Ma olõ puhas ollu nigu ninni
leht ja timä, vana kõõbits, nakkas ausit inemisi
litsiss tembeldäm!“ hüüdis Anna suuri sui, süda

täis tõsist, haavund viha. Või mille üle see hing peakski saama täis, kui mitte sellise ülekohtuse jutu pääle.

Nii oli alus pandud naabrite salavimmale. Oli vaja veel vaid kangemaid tuulepuhanguid, mis selle vimmakire oleks puhund lõkkele. Ja ega needki jäänd tulemata!

Ei tea nüüd kus pool oli jälle kõneldud vanale Tuusale, et „näe, taa, vana Niti Piitre, va' tiiskus-haigõ, taa oll jo vanast uratnik, vana igävene sitt miis.“ Sääil, näe seda ja seda peksnud, teisel torkind päris kohe mõõgaga inimest heinte sees, vana Kaugu Kusta, kadunukese, lasknud peksta Hauka alevis vaeseomaks ja Muraku Aadu vaesekese paugutand maha oma käega viienda aasta mustasaja mässu ajal, hulga inimesi olevat süütult, jumalamuidu pannud vangi. Kas säändene ka mõni inimene olevat!

Nojah, läheb ntüüd vana Tuusa Kaarli koju ja kõne'eb naisele, — aga poisid kuramused, Arnold ja Ruudi, kuulavad kikiskõrvul päält, — et näe, mida kõnelesid vana Posti Juulus ja seesama, mis ta nüüd oligi, noh, va „Kümmemeeest.“ Arutavad salaküttimiselt toodud maitsvat metskitse liha süües neid asju ja ei saa jutt veel lõppedagi õieti,

kui uksest astub sisse vana „lõualõksutaja“, Tuha-
laane kupu-aadri panija-laskja, täkuruunaja ja tuhat
teist ametit pidav Kurgja Jakup.

Mees kutsutakse ka lauda, saab tüki liha, suu-
täie viina ja, nagu mõistnud teiste kõneainet,
hakkab seletama täiel suul:

„Hujoh, mis ti no' taad vanna Niti rahvast kõ-
nõlat. Naa' jo' na igävätse varga. Näe, Miina om
esiki Pulleritsu Mehka hainavargusõ peräst kolm
kuud kinni istnu. Ja tuu edimäne veli, tuu om
jo' tuu peris varga suku . . . Heldekene, no kas ti
siss viil kuulnu ei olõ'? No konnes siss tii' olõt
elänü? Tohoh hullu! Näe, tõõnõ veli käü müüda
ilma setutõn, müü nigu mõni petseri setu kaussõ,
pottõ ja korjas närtsa . . . Vai tii' ei olõki kuulnu
tuud? . . .“

Kurgja Jakup ei jõua imestada, kuidas inimesed
ometi nii kotis võivad elada. Lõpuks, kavala, sala-
dusliku näoga naeratades, lausub ta nagu oma
viimse trumbi:

„Naid, Nitte, naid kutsutass jo' Pigiss — vana
Pigi ja Pigi Miina. Miinat kutsutas ka viil Tsiioniss.“

Mis nüüd viga! Tuusadel on trumbid käes:
Nitt — vana Pigi, on ju uratnik, mõrtsukas, üks
halvemaid inimesi ilmas ja naine on viimane lan-

genu, vargasoost, veli mängib setut. Ja noorem tütar Milda ei olevatki Pigi laps, olevat hangitud väljaspoolt. Vana Kõrre Matsi laps. Kas sarnased on kellegi inimesed! Ja ise tulevad veel tagakõnelema teisi ausaid inimesi.

Vana Tuusa Kaarli sülitab suure plärtsu nurka.

II.

Teisel päeval käivad Tuusad omal õuel väga uhkelt ja püstipäi. Nad on ausad inimesed, ei vaatagi vana Pigi ega ta naise pääle. Näh, misukesed nad on — lapsed justkui ahjust tulnud nõgikikkad: mustad ja tatised, vanad ise ka lohakad ja räpakad.

Pigi Miina tuleb hommikul õue ja näeb: Pundsju Ann tuleb juba lehmi lüpsmast, kaks lüpsikut vahutavat, pilguni täis piima käes. Vaatab ja imestab Miina:

„Ime, et na' Tuusa lehmä' ka nipallü piimä andva!“

Kõhatab siis, aga Ann ei näi kuulvatki, vaid sammub kõõgiuksest lüpsikutega sisse. Miina tahaks küll hüüda, et tere hommikut, aga nagu mingi kahtluseuss näriks südames — jätab hüüdmata. Mine tea, teine vast viimati pahane, hakka veel toppima ennast . . .

Miina lüpsab lehma, vaatab toa juure tules — Ann tohmerdab muudkui aga mööda õuet, vaatab vilksti ülespoole Miinagi pääle, aga ei lausu sõnagi. Ei teretagi! Nüüd on Miina veendund, et midagi pole enam korras ja juba kihvatab teise süda sees. Kui hää oleks nüüd hüüda naabrinaisele üle õue paar soolasemat sõna — pole ju kuigi kaugel, on teine üsna ligidal. Surub aga siiski veel viha alla ja neelab sõnad. Aga omal keeleotsas nagu kiheleks; küll oleks hää hõigata siiski üle õue:

„Vana kuradi Pu—undsju Ann, vana altvehmre viskaja!“

Ja kust ta seda teab, seda Pundsju nime, see ju Tuusade Ze mõisa aegne sõimunimi. Aga näe, küllap Pigi Miina teab ka nii mõnegi asja. Kurgja Jakup oli Tuusade poolt minnes teind nagu läheks Mustjõeale vähjale, pöörand aga mööda heinamaa äärt tagasi, et Tuusad ei näeks, hiilind kraavi kaudu üles Nittide poole ja hakand kohe seletama:

„Noh, mis tii' siss nüüd kartulit ja haput piimä süüt, näe, Pundsju rahval om külländ hääd mõtskitsõ liha! Kas ti ei mõista laska, vai ei ole püss?“

„Määnes tuu Pundsju rahvas?“ imestavad Nitid.

„Noh, tii' üleaidisõ.“

„Võe—eh, vai Pundsju?“

„Pundsju jah. Naid kutsutas jo tuust saani, ku Ze mõisan tallimehes oll, Pundsjus.“

Nüüd on Pigide perel aru käes.

„Pundü, Pundü,“ killkab Pigide noorim võsu, viieaastane Milda.

„Pundsju!“ parandab keskmine poeg Lemba.

„Pundsju,“ lausub surmtõsiselt vanim poeg Hannes ja lööb lusikaga Lemba sõrmede pihta, kes tahtis võtta ta leivaviiluka.

Poiss pistab tõinama.

„Ne kritschii!“ hüüab vana Pigi vihaselt, uhkustades oma „urädniku-aegse“ venekeele tagavaraga.

Nii on, tänu Kurgja Jakupile, Pigigi perekonnal teada üksikasju Tuusade „intiimsusist.“

Ja kui hää oleks nüüd Miinal neid ärakasutada „vaenlase“ vastu. Vaat', ta kohe ei saa nagu olla vait. Hüüaks õige kord tõestigi üle õue:

„Pundsju Ann!“

Ei tea, mis näo küll vana Ann ette teeks?

Ja lausubki Miina tasakesi, enda ette selle sõna.

Ei tea, kas kuulis Tuusa Ann seda, või ei — ta paneb just parajasti piimakurne kuivama aiale. Saadab, igatahes, Miinale vihase pilgu.

Ja nõnda käivad naabrid, kes muidu ikka kõnelesid üle õue, teinekord pikemaltki vestlesid piiri-

aial, täna surmtõsiste nägudega, vaikselt. Oleks nagu oodata äikest.

Mõlemad pooled on tublid. Pigi, uhke omale seisusele, et olnud kunagi „uratnikuks“, veres veel võimumehe uhkusekihk ja möödunud suuruse mälestiste kaja, vaatab muidugi ülalt alla Pundsjudele. Tema on ju olnud ometi kroonu ja keisri mees, heldeke, egas tema iga moonakaga ei lase võrrelda end. Nisukestele võib ta kas või sülitada silmi. Ja see Pigi „meheveri“ ajab ta'd otsima naabriga kokkupõrke põhjusi, et näidata sellele enda üleolu, paisata talle näkku oma põlgust ja viha. Ja leiduvadki need väikesed põhjusekesed. Suured nad ei ole, kuid aitavad koguda mõlemi naabri hinge sappi, mis sääl ükskord peab plahvatama. Kuidagi hakatakse pilduma üksteisele kaikkaid kodarate vahele. Ja eks ole ka Pundsjulgi põhjusi küllalt vihata Pigit. Tema, läbi ja läbi eestimeelne rahvamees, ega tema ometi lase end võrrelda mõne uratniku narakaga, puravenemeelse ja rahvavaenuliku mehi-kesega! Ei, seda ei ole! Säärase Juuda pääle ei taha ta vaadatagi enam sest päevast, kus avanesid silmad nägema tõtt. Häämeelega näeks temagi kokkupõrget, kus saaks vastasele paisata oma arvamisi näkku. Leiab temagi põhjusekesi, mis

põhjustab väikesi nägelusi, kuid kõigile otsinguile vaatamata ei arene kõigist neist välja suuremaid tülisid, kus saaks puistata hingelt selle viimase, kus saaks avaldada oma tõsist eesti mehe meelt ja joont.

Nõnda on endiste hääde naabrite vahekorid äärmiselt pinevil. Nad nagu aimaksid, et midagi on tulemas, käivad õuel tasases kõneluses, on vaiksed, otsekui kartlikud.

III.

See juhtus kord lõunavaheajal, kõigi kodus olles.

Poolkogemata pääseb Pigide noor õhvakene lõa otsast lahti, murrab lagund õuepiiri aia maha ja tormab tagupoolt üles lüües Tuusade aidvilja, trampides sääl otse halastamatult teise vara.

Õhvakese ülekohtust toimingut märkavad Tuusade pere kaks teravat ja valvakat peninässi — Toki ja Krantsi. Kellegi ässitamata tormavad nad kallale omavolilisele sissetungijale. Nüüd algab aidviljas metsik jaht, mida peagi mõlemad naabrid märkavad, rutates õnnetuskohale. Õhvakene tormab, kihutatuna koertest, kes keeldu ei kuule, aiamulgu poole, kus endale ägedal jooksul teiba kõhtu ajab, mis toob peaaegu silmapilkse surma.

Vaikselt vaatavad naabrid otse õuedevahelisele tiigikesekaldale surnult mahalangevat õhvakest. Asi oleks, võib olla, hääga lõpnud, aga see laste

suu on ju nisuke rumal. Korraga sähvab Pigi noore n poeg Lemba:

„Näe, kurradi Pundsju ommi pinnega.“

Vaevu on see saand lausuda kurjakuulutava sissejuhatause, kui hüüab pikalt venitades Tuusa vanem poeg:

„Pi—i—gi!“

Nüüd sünnib plahvatus. Nagu kuivand kadakad süttuvad, nii võtavad äkitselt naabrinaised tuld. Sõimuvalingut langeb kummaltki poolt, kuigi Tuusa Ann üldiselt on kainem, tõsisem, tagasihoidlikum ja valib sõnu. Iga ta sõna on kaalutud, aga mõjub nagu urvaplaaster Pigi Miinale. Vastastikku loetakse üksteisele kõik patud, mis vähegi teada, tuuakse välja vendade, õdede, sugulaste ja tuttavategi patud, halvad teod.

Nii nad säääl seisavad, vahvad naabrinaised. Tuusa Ann sirge, sale, pikk nagu pilliroog, puhtasti riides, puhas põll ees — kõigiti korralik perenaine, teisel pool aga Niti Miina — lühikesevõitu, nässakas, must ja räpane. Aga selle eest oskab ta sõimata hulga paremini. Ladusasti voolab ta suust sõimuvaling ega ole säääl vahetegemist, nagu oleks mõni sõna rumalam, halvem, ei kõlbaks väljarääkida laste-mehe ees.

Naabrid aga kuulavad, ainult harva lausudes sekka mõne sõna. Viimaks ütleb Tuus naisele:

„Anna, tul' är'. Mis sa sitaga jahit. Sa nakat no säändsega' maad jagama — nisama ropp nigu ta päält, om²tal suugi, kasimada nigu mõnõl uulidsalirval. Tul' är.'“

Kuid see on õli tulle kallamine.

„Pundsju, Pundsju, kuradi Pundsju!“ kriiskab Miina naabrile. „Vana mõrd!“

Pundsju Ann lõõb käega:

„Lähmi! Nakka ma timä kuradiga siin kaklõma. Küll kohus õiõndas.“

„Kuradi Pundsju, pikk p — — — ! Küll ma sulle kohtu näütä! Konnes mu õhvakõnõ om! Näe, Pundsju, näe, siin om su kohus,“ hüüab Miina lõpuks, kummardab ruttu ettepoole, keerab selja Tuusade poole ja tõmbab seeliku üles, näidates naabritele päikese käes valendavat paljast tagumikku.

See toiming nõudis aga vahvalt naiselt üleliigse, ettevaatamatu liigutuse. Kuidagi moodi ta parem jalg tiigikaldal libiseb ja enneku Miina end hoida saab, langeb mudase, haiseva tiigi poole, kus kudevad kevadel konnad ja suvel kuumil päevil armastavad püherdada sead. Libisedes jääb seeliku-

saba aiateiba oksa külge kinni ja tõmbab riided täiesti kaela, paljastadas viivuks pea rindadeni Miina alumise kehaosa. Siis käriseb seelik raskusest ja hetk hiljem on Miina tiiki langend.

Teiselpool tiiki tõuseb sarnane naeru- ja parastustorm, et kaasaahukuda klähvivad penidki.

„At-tä-tä, at-tätä! Paras, paras! Sait nüüd, sait! Sõima viil, näüta viil p . . . t.“

Ja Tuusa poisid pilluvad tiigist väljaronijat mullatükikestega, kuna noorem poeg Arno õiendab:

„Pigi om pigine! Pigi sattõ pikki!“

Häbistatult, pildudes läbi nutu veel ropemaid sõimusõnu, lahkub üleni haisevasse porri kastund Miina.

Nõnda lõppes juhtumus, kust naabrite suurem viha sai oma alguse.

IV.

Mõne aja pärast on naabrid vallakohtus.

Nitt süüdistab Tuusa koerte õssitamises mullika kallale, mille tagajärjel see surma sai ja nõuab 20 rubla kahjutasu. Tuus aga süüdistab Nitti meeleaga loomade aidvilja ajamises, mille tagajärel ta aidvili hävitatud ja nõuab 40 rubla kahjutasu.

Vallakohtu otsusega kumbki ei jää rahule, nad lähevad ülemtalurahvakohtusse ja sääält „miravoisse“.

„Kas vai Sinatini,“ kinnitab kange Tuusa Kaarli, „aga õigus piap saama.“

Mõne aja pärast sulgevadki naabrid vastamisi sõidu- ja karjateid.

Siis kaebab Tuus Niti naise laimamises kohtu.

Miina Nitt aga omakorda süüdistab Anna Tuusa sõna ja teoga haavamises.

Kaks nädalat hiljem on Pigi lehmad Tuusa

seemneristikheina talland maha, millest tekib taas uus protsess.

Siis on Pigi poisid Tuusa kana löönd maha, mis jällegi läheb vallakohtusse. „Täna löövad maha kana, homme koera, siis lehma ja hobuse, lõpuks endagi,“ ütleb Tuus kaebuses. Ei, kohus peab õigust tegema ja andma naabrile hirmu.

Paar päeva hiljem lööb Pundsju Kaarli Pigi Miina suure puuga jalust maha, millest tekib protsess, kus süüdistatakse Tuusa ettekavatsetud tapmiskatses.

Siis on Niti poisid Tuusa metsas paar suuremat ja ilusamat sugupuud raiund maha, kus Nitt metsavarguses võetakse vastutusele.

Kord pühapäeval tabavad Pundsju poisid Pigi pojad enda metsas marjult ja peksavad nad vaeseomaks. Sellest algas protsess, mis — Niti sõnade järgi — pidi nõudma terve Tuusa talu laste arstiskulude katteks.

Siis on Tuus taas annud Niti naisele uue kere-täie, haavad olevat olnud Niti Miina sõnade järgi seitse tolli sügavad ja viis pikad. Tuus võetakse selle eest vastutusele, süüdistatuna vägistus- ja tapmiskatses.

Mõni aeg hiljem, kui Tuusad parajasti jahilt

tulnud ja maitsvat metskitse söövad, sõidab „uräädnik“ õuele. Kuid Tuusad saavad metskitse lambalihaks tõendada — neil on isegi värskeltta-petud lambanahk näidata ette, nii et Pigil seekord ei olnud õnne.

Nädalat paar aga hiljem külastab politseinik uuesti Tuusa ja leiab metskitse naha, mille taga-järjel tehakse Tuusale salaküttimise eest protokoll.

Kuid Tuusadel on teinegi vastnõlitud metskitse nahk tagavaraks, mida ei leidnud politseinik. Enne, kui protokollikirjutus lõpnud, toimetavad Tuusa pojad selle naha Niti põõningule ja politseinik on tunnistajate juuresolekul sunnitud Nitigi pääle tegema salaküttimise pärast protokoll.

Ja lühikese aja jooksul on naabrite vahel käi-mas vähemalt tosin vastastikkust protsessi, mis vallakohtust algavad ja pea kunagi ei lõpe enne „miravoid“ või „miravoijeesti“. Naabreil on kohtu-asjus sõite laialt. Ja kuulsus kasvab aina! Alul kõneldi Tuhalaanes, siis kogu vallas, kihelkonnas ja maakonnaski.

Millega aga vast veel mehed kohtus hakkama ei saand, selle toimisid naised omavahel kodus. Poisid aitasid muidugi emadele kaasa. Kui muud üle ei jäänd teha, siis toodi vastastikku peenardelt

kurgid ära, kisti porgandid, kaalikad ja loomatoidu-
juurikad välja. Oli ometi midagi, millega „süä
tsälka sai,“ nagu naabrid tähendasid ise.

V.

Siirane oli naabrite olukord — käimas umbes tosin protsesse, vahekord äärmuseni terav ja pinev, et koeradki näitasid vastastikku vaid hambaid, kui Nitt oma talu rendile andis ja uus rentnik — vana Heedu Piitre — tallu kolis.

Heedu Piitre pere oli seitse hinge: Piitre ise ja põdev, haige naine Miina, kaks poega, karjapoiss, tüdruk ja Piitre naiseema Kreeda, Heedu-talu endine pereinaine, mille järele nii teda, kui väimeest, tütart ja lapsigi hüüti kas Heedu Kreeda, Piitre või Miina.

Kohe Piitre Vokile kolides hoiatavad Nitid teda naabrimehe ja selle perekonna nagu pidalitõve või katku eest.

Salajase häälega, surmtõsiselt, nagu oma viimast trumpi väljamängides ütleb Niti Miina pool-sosinal Piitrele:

„Naa', Tuusa', naa' omma jo vana' Pundsju',
naid kutsutas jo Pundsjus. Jah.“

Miina ütles seda sellise häälega, mis küll pidi
sisendama uuele rentnikule, et hullemaid inimesi
ei saa üldse enam olla maa pääl.

Usub siis Piitre talupererahva juttu, hääsüdam-
lik ja inimesi usaldav, nagu ta on ja hoiatab
omakseid ning teenijaidki:

„Ärke ti umma nõnna pistke. Mine naid ini-
misi tiiä' — võõras rahvas. Halvu inemisi om jo
pallü. Paremb om iks pererahvaga häste läbi saia'
— kellele tad riidu-tüllü vajja om.“

Kõnelesid ja hoiatasid küll ilmarahvas Piitret,
et lähed sivvupessa, naha müüd, soekarja oled sat-
tund, aga ei uskund Piitre, et inimesed võivad olla
nii halvad:

„Mis jutt tuu om! Ma olõ saanu' egälpuul ine-
misiga läbi, siss ei saa no siin. Lori kõik. Ilm om
jo hirmus kadõ.“

Kõneles haige nainegi enne ümberkolimist
uuele kohale:

„Piitre, kallis mehekene, ei tiiä', kas mass iks
meil sinnä Vokile minnä' — ma näi unõn, et sää-
l oll pallu siugõ, nuu' muudku tükseva inne' meid
purõma. Siug tähendäs jo kurja inemist. Mine

nõvva vast rindiraha tagasi ja kaemi, vast saami kohegi muialõ.“

Jäi siis Piitregi mõttesse ja arutama kurba seisukorda. Aga kuhu sa, vaene hing, enam lähed nii hiliskevadel! Jüripäev juba ukse ees. Kus ootab see koht sind ees!

Nägi küll päev-teine hiljem Kreedagi Voki talust halba und ja hoiatas Piitret:

„Piitrekene, kallis väimehekene ja latsõkõnõ, ei tiia' kas mi iks lähä sinnä Vokile? Rahvas kõnõlas, et nuu' Niti' olõvat hirmus halva' inemise. Ja ma näi unõn, et säääl oll inne pallu siugõ, kõik suurõ' ja musta'. Nuu tükseva meile nigu uni manu'.“

Jäi Piitre veel tõsisemalt mõttesse. Rahvas ajab sääärast imelikku juttu, unenäod ei kuuluta ka põrmugi hääd. Ja ega see ilmarahvas muidu ei kõnele, kus suitsu, eks säääl ole tuldkki. Oli ta isegi paaril korral näind unes, et Vokil olid talle maod kallale tungind ja tahtnud hammustada. Mõtles mis mõtles, kuulas rahvagi kaudu, kas kuskilgi pole talu rendile saada, kuid midagi ei kuulnud, ei jõudnud millelegi paremale. Ega inimene ei ole linnuke, et paneb pää kuhu juhtub. Naine on raskesti põdemas, naiseema vana, lapsed käivad

koolis ja loomi on ka olemas. Kuhu sa, hingede, nüüd äkki paned või laotad selle kraami. Ja mine usu seda rahvasuudki alati. Või kas need unenäodki alati lähevad täide. On neid ju küll nähtud niisuguseid ja teistsuguseid. Mõnikord on küll õieti tähendand, aga vahel ei ole ka. Petavad niisama, nagu rahvasuugi.

Nii see Jüripäev saabus ja Piitre kolis perega ja varandusega siiski Vokile talurentnikuks, kus ta ülalkirjeldatud olukorra eest leidis.

Piitre pidi omale otsekohe tunnistama, et nende asjaolude juures oli tal väga raske kohaneda uues kohas. Õppind senini elama inimestega mõistlikult, pidi ta nüüd kohtlema oma naabreid kui vaenlasi. Ja miks? Polnud ta õieti oma naabreid näindki, need temale ega ta nendele teind halba, ent ometi neid kohelda kui metslasi — see oli, mille vastu kisendas Piitre, kui ka ta perekonna iseloom. Ja nagu Piitrele mõtteliselt oli raske kanda kahe tülitseva naabri pinevat vahekorda, oli ta majanduslikki olukord raske. Viimased aastad olid olnud ebatavaliselt halvad ja elu püüdnud kiskuda vaid allapoole, hoolimata kõigist pingutusist. Mida hoolsamalt ja kangekaelsemalt ta tegi tööd, seda rohkem ja raskemaid õnnetusi varitsemas oli.

Suure talu kari, kakskümmend lehma, hävis mingisuguse tundmatu taudi tagajärjel ja ellu jäid mõned üksikud, halvemad loomad. Lambad lõppesid samuti, sead jäid marja. Vili, mis hoolika töö tagajärjel alati lokkas, ikaldus täielikult viimaseil aastail.

Kuid, harjund võitlema raskustega, oleks Piitre need raskused kannud ja end ajajooksul uuesti püsti ajand, ent sääl tuli viimane ja raskem hoop. Mõis ja sellega ühes ka ostmise all olev Heedu talu läks uue omaniku alla. See kõrgendas mingisuguste „konksude“ abil, nagu öeldi talu hinna kolmekordseks, nõudes otsekohe ühe kolmandiku tasumist. Et Piitrel ei olnud jõudu viietuhande rubla katmiseks, pidi ta loobuma talust, kus oli aastakümneid teind rasket tööd, kuhu oli jätnud niipalju oma nooruslikku tervist ja jõudu.

Langes käest talu, mis oli saand südamele ligidaseks ja armsaks, kuhu oligi jäänd õieti ta süda. Naine jäi õieti selle hoobi tagajärjel põduramaks kui oli, kunni pidi heitma voodisse. Ja nüüd oli ta taluperemehe rentnik.

Ja siingi hakaku nüüd tema, kes oli seni inimestega ainult hästi läbi saand, tülli. Ja miks? Naabrid omavahel kisuvad ja kaklevad — on see üldse tema asi?

VI.

Nagu naabrite vahekord ei töotand Piitrele midagi hääd, ei paistnud uues elukohas aineliseltki vastu midagi rõõmustavamat.

Harjumata sooäärse karjamaa roostese heinaga ja märja söödamaaga, surid Piitrel veel kaks lehma. Kaks järelejäänd lehma andsid niivõrt vähe piima, et vaevu jätkus perele hinge sees hoidmiseks. Ka lambad ei tahtnud edeneda põrmugi — hakkasid kõhima verd ja tatistama, lõpuks ajasid kohati villa päält ära. Paaril-kolmel vanemal lambal läksid kaelad ja küljed üsna paljaks, et näisid õudseina omas lapilisuses.

Kuid need raskused ei oleks Piitret lõpulikult murdnud. Lootes ja uskudes tähendas ta kindlalt:

„Mis om varandus, et mi varandusõ peräst piami ikma. Aga inemine ja tervüs om kõik. Ku' jummal meile jõudu ja tervüst and — varandust saami jäl'. Ega mi' tuuperäst viil ei koolõ.“

Nii vaatas Piitre raskustele silma mehena, keda ei suutnud palju hirmutada ainelised puudused ja kaotused. Ta oli harjund kandma neid mehiselt ja kaebamata.

Aga mis Piitré ja ta perekonna hinge pääle hakkas käima, elu ja olu mürgitas, oli uus peremees, kes rendilepingu sõlmimise ajal oli nähtund mesikeelse kuldsuuna ja häädusena ise, nüüd aga kordkorralt rohkem ja rohkem mürgitas oma uue rentniku elu. Päevpäevalt muutus ta tihkemaks ja teravamaks, meeleldi otsides põhjusi tülikis ja kokkupõrkeiks. Ja nähes, et rentnik just sobiv isik ei olnud tülitsemiseks, hakkas peremees kava ja järjekindlalt tülisid provotseerima, et teine sunnitud oli juba vastama. Ja Piitre laususki neil puhkudel peremehele kindlalt:

„Kuulõ', kulla miis, jätä oma jorrin. Ma ei taha suka tülütsä ja kakõlda. Sul om tan üleaidnõ, kisu ja sõimlõ tuuga nipallu, ku tahat. Ma taha rahulikult umma tüüd tetä' ja ku' sa mul rahu ei lasõ olla', sõss ütle ma sulle õkva puhtan eesti keelen, et kõbi p . . . se. Pini, ku midägi inäp tetä ei olõ, lakk hinda hannaalust, a sa käüt ausid inemisi tsuskman.“

See kindel sõna pani peremehe suu alul mõ-

neks ajaks kinni ja ta läks pisut häbistatult minema.

Õhtul, tööst väsinuna, istudes haige naise voodiservale, ohkas ja kaebas Piitre talle südamepõhjast:

„Miinakõnõ, küll om üks rassõ taa sääne elu kah. Om no mõisa käest talu rintmine mis ta om rassõ, a mõisniguga saat üks läbi. No aga hindäsugumatsõ käest kotust rinti — tuu om küll viimäne rist. Ta tsusk sul silmä' ka pääst vällä.“

Ja nii hakkab Piitre kordkorralt ikka raskemini tundma oma kohaperemehe väljakannatamatut iseloomu. Ent kuidagimoodi veerevad päevad edasi. Suvi jõuab sügise poole — oder hakkab valmima, kaer ootab peatset kokkupanekut.

Agas mida ligemale jõuab sügis, seda kahvatumaiks ja kitsamaiks muutuvad Miina põsed. Tuhmuvad sinised silmad, mis on kunagi rõõmsasti säränd. Kaob nende läige ja kustub tuli. Nad vajuvad sügavasse pääluisse ja muutuvad elutuhalleiks, ilmetuiks. Ja kui sääl veel midagi peegeldub, siis vaid nagu mingi lootusetu igatsuse ja täitumatu soovi tusk, lõpmatu valu ja piin. Miina nahk on muutund haiglaselt valgeks, liha selle alt on kadund ja luid, mis kordkorralt ikka terava-

malt tungivad esile, katabki veel ainult see haiglaselt valge nahk. Sõrmed — kõhnad, vaevased, on muutund peeneiks-peeneiks ja näivad selle tagajärjel ebaharilikult pikkadena. Kunagi elurõõmus ja lootuses särand punapõskne nägu, mida inimesed nimetasid ilusaks, on nüüd kuivand kõhnaks ja säääl avaldub vaid tõmbi ja osavõtmatu, piinava valu ja kannatuse jälgi. Aga veel ei varise ta lõpulikult kokku, veel peab organism vastu. Veel näeb Miina laste, mehe, ema ja Moskvast küllasõitnud õe seltsis päikese sügisesse kalduvaid kullapalanguid, tunneb ta paitust ja vaatleb sinendavat taevast. Veel ta tunneb rohu, pehme, mahlaka rohu sammetpaitust, näeb õitsevate lillede ilu. Veel ei ole ta endagi südames lootus kustund tervenemisse, kuigi õele lootusetult, peaaegu lootusetult vaidleb vastu.

„Sõsarakene, sa saat terves, sa saat ütškord viil terves,“ kinnitab õde.

„Ei, Mariekene, ei, sõsarakõnõ, ei ma inämb terves saa. Ei saa ma terves,“ lausub Miina.

Ja Miinal oli õigus — ei saand ta enam terveks. Iga mõõduva nädalaga kustus temas elu rohkem ja rohkem. Sõitis õde ja Miina tundis, kui oleks ta juurest viidud, riisutud viimne usk ja lootuski.

Ahastades hüüdis Kreedagi taeva poole:

„Oh jummal, jummal, minnu, kes ma olõ jo vana ja ülearunõ, minnu ei taha sa korista siist ilmast, a' tollõ, kes om viil nuur, kellel ellu piass iin olema — saadat sa surma.“

Kuid jumal, kes inimeste südamlikke ja õiglastemate palvete vastu alati on jäänd kurdiks, ei võtnud seekordki kuulda inimest, kes omas põrmus tõstis ahastades ja põlvitades käed taeva poole.

Sügis kodus juba kuldset lõikusvõrku, kodus looduses ja kodus Miinalegi. Ühel septembri algpäivi pärastlõunel varises ta surmaunne, varises oma noorema poja silmi ees, kuna vanem ahas-tuses veel oli kihutand apteeki tooma rohtu ja teised kaerapõldu olid panemas kokku.

„Pojakõnõ, pühi mul siist är,“ palus ema poega pühkida tekkivat surmahigi. „Oeh, latsõkõnõ, küll om rassõ... Latsõkõnõ, pojakõnõ, kuis jääb sa siiä ilma nigu tsirgupojakõnõ. . . Kas Hardi läts apteki?“

„Jah, imäkene, läts küll,“ vastas poeg.

„Ega ta inämb ei jõua. . . ei jõua“, lausus Miina lootusetult.

Ja tuli surm. Tasa, vaikselt otsekui vari lahkus Miina maailmast. Teda ei olnud enam.

Tundis laps, et ema on surnud, tundis südames ahastavat valu kerkivat ja tormas nurmele vanaemale ja isale viima kurba teadet.

Kihutas tänaval vastu vanem vend vahusel hobusel

„Kuis om imäga?“ küsis ta ootusehastuses.

„Ildas jäit... ildas — imä kuuli är.“

Tummalt vaikides vaatavad vennad teisteise silma hetkeks, ja nad tunnevad, kuis südame küljest nagu midagi rebeneks ja kaoks...

Mõni päev hiljem saadab Piitre naise viimsele puhkepaigale. Lumivalgesse kirstu pani ta tema, lumivalge risti asetaski hauale, nagu oli olnud kadunu soov.

Tühjaks oli jäänd Piitre ja ta perekonna elu. Oli kadund rõõm südamest ja ainuke unustus oli töö, mida tehti, surudes kokku hambad ja nagu trotsides jumalat, kes oli laskund alla neid kiusama ja pingutas kannatustevööd koomale.

Peremees Nitilt ja selle perelt aga langeb osaks rentnikule pääle rasket ja kurba sündmust vaid irvitust ja pilget. Kuid Piitre on jäänd tuimaks — teda puudutada ei suuda see enam.

VII.

Sügisene lõikus ei olnud siiski halb. Piitre oli saagiga rahul. Nüüd oli vili pekstud ja pandud talvevaruks aita paigale. Maa Voki talus ei olnud halb ja hoolimata peremehe kiusust otsustas Piitre aastat kolmgi püsida paigal, kuigi rendileping oli tehtud kuue aasta pääle, et siis vaadata ja otsustada, kuidas lahkuda võõrast kohast ja inimesist, vabaneda talu õelast pärisomanikust. Kui nüüd nainegi oleks eland Piitrel — olnuks nad õnnelikudki.

Maa hakkas juba külmetama. Rasked hallad madalalt soolt ja Mustjõelt tungisid juba maisamaale. Oli viimane aeg koristada aiast kapsaid ja kartulikuhje kinni matta mullaga — pea see külm neid ära ei näpista. Oli ju peatselt oodata lundki. All soos oli kraavis veele juba kaunis paksu jääkirmastise tõmmand pääle.

Kuid saatus ei tahtnud anda rahu Piitrele. Oli juba seegi raske õnnetus, et ta pidi kaotama naise ja aland ilmasõja palang kiskus vanema poja Hardi endaga, siis pidi lisaks tulema veel uus õnnetus.

Ühel hommikul leiab ta, et ait on tühjendatud varast. Mida ära viia pole suudetud, on püütud teha tarvitamiskõlbmatuks. Liha ja rasv on kadunud viimse raasukeseni, samuti on viidud villad, riidekraam ja valmisriided. Jahu ja tangud, mille ära viimine nähtavasti üle jõu käänd varastel, on järgi jäänd otradega-hernestega puistatud segamini aida ette mutta, samuti paar kotti rukkijahu veetud kaevu ääre, sääl laialipuistatud ja kallatud veega üle.

Piitre ja ta pere südant täidab raske õnnetuse selgumini ehmatusena. Viidud on raske suvine hool ja vaev — ei ole jäetud panna leivaiva hamba alla ega rasvaraasu toitu. Vargad on päris ebahariliku hoolega teind oma musta töö, ja nii, et otse imestama paneb, kuidas nad on jõudnudki ära viia selle hulga kraami. Et vili pääle hiljutist peksu alles kottides seisis suuremalt jaolt, siis on salvedesse vaevu alale jäänd seeme. Jälgede järele otsustades on mehed vedand hobusega kraami õuest eemale teele, kus teised hobused nähtavasti on oodand. Koertele on söödetud midagi mürgist ja

need lebavad õuel surnult, ei saand vast häältkki teha, et hoiatada omanikku.

Oleks Piitrel sel hetkel mõttese tulnud vaadata oma peremehe aita, leidnuks ta säält kohe suurema osa oma varast. Jäljed olid vaid silmapete tõeliste varaste varjamiseks.

Suured, suured üksikud pisarad valguvad vana Piitre silmnurkadesse, peatuvad säält viivukese ja langevad siis muttatambitud viljale, langevad ta suvise raske töö ja vaeva hävitatud varemeile. Siis pühib ta käega üle näo ja lausub nutvale naiseemale:

„Mis teemi mi nüüd, imäkene?“

Kreeda ei suuda vastata läbi nutu.

„No mis ma vaenõ hingekene ummõt nüüd pia är' tegemä,“ kurdab Piitre. „Viimäne leeväsuupalakõnõ um ka käest ärä viidü. Mis süüt sa nüüd esi, vai annat eläjälloomalõ?“

Ja tuim, puuriv valu, ahastus valdab Piitre hinge.

Aimamata, kes teostand varguse, kutsub Piitre vaatama peremehegi. Tulevad vana Nitt naisega ja lastega, kahjurõõm paistmas näol. Seisatab Nitt porripuistatud varanduse juures hargisjalul, pistab käed püksitaskuise, pomiseb läbi hammaste:

„No, mis ma tan tetä saa. Omma olnu varga.“

Pomiseb veel midagi ja läheb vihaselt minema,

teeseldes nagu pahandatut, et rentnik tad tülitada julges.

Niti Miina näol mängleb irvitus, kuna lapsed hauguvad nagu koerad juures. Neist ei ole Piitrel loota abi ega tuge. Aga kuhu minna? Mis teha? Kust saada abi, leida vargad ja varastatud vara?

„Kui minna õige naabri poole?“ küsib Piitre endalt mõttes, kuid lööb samas kahtlema. „Kuidas sa lähed võõra inimese poole, kes päälegi vaenulik, võib olla.“

Kuid häda ajab härja kaevu. Piitre saadab kodusoleva noorema poja ratsahobusel kordniku järele ja sammub ise naabriperemehe poole. Esimene kord see küll on, aga Piitre ei kõhkle. Ega kõik inimesed ometi sääraised kuradid ei või olla, kui vana Nitt oma perega. Piiriaed on vihameeste poolt küll üleni tehtud kinni, kuid Piitre surub püstvarvad laiali ja astub tekkind avausest naabri õue, tõmmates enne haopinust kepijändriku koerte kaitseks, need on naabril üsna kurjad. Aga imelik, naabri penid ei haugugi Piitre pääle, vaid liputavad talle hända. Vaevu saab ta kurta oma häda naabritele, kui säältperenaine kohe kinnitab:

„Vai nii, kulla piirimiis!..“ Ja pöörab siis mehe poole: „Kas näet, Karla, kas näet! Ma ütli

sullõ, et küll taa vana Pigi viil vahtsõlõ rintnigule üte tükü mäng' — ja kas kauas läts — käen ta omgi! Oh, kulla piirimehekene, ei olõ võõra su kraami viinü' — taa om kõik vana Pigi hindä teela. Taa Pigi om jo püstü kurat. Ku sa Pigi aida läbi otsit, om sul ka oma vara käen. Tuu om nii õigus nigu ma parla siin saisa ja taivas pääkotsil om. Usu mu sõnna,“ kinnitab Tuusa Ann veel kord. „Sa', kulla miis, ei tunnõ viil naid inemisi, aga küll sa nüüd näet neid. Ma ei saa aru, kes pidi küll sinnu, kallis inemine, siiä põrgupõhja ajama! Kas sa ummõht muijale kohegi ämp es saa minnä'?“

Piitre on otse jahmatand naabriperenaise jutust. Oleks nagu raske uskuda seda omast peremehest, aga küllap ta peab olema tõsi, kui naabrid seda säärase veendumusega kinnitada võivad. Ja imestab Piitre üleaidsete lahkust. Lähedavad nüüd mehed kahekesi vaatama sündmuskohale, Pigid aga piiluvad kogu perega ja näevad: tuleb rentnik naabriperemehega, selle kaks poega sammumas järel. Tuusa Kaarli ei rehkenda sellega, et läheb vihamehed õuele, kus pole käind enam ammu. Sarnasel korral peab minema.

Silmavad mehed lukku, mida Piitrel meelegi

ei tulnud vaadata — see on terve, terved on ka aida lagi ja seinad.

„Taa om jo selge nigu päiv,“ lausub Kaarli selle järele. „Uss om võlsvõtmõga vallalõ võet. Ja kes tu muu ni häste su aidaluku võtint tund, kui omanik — vana Pigi.“

Vaatavad aga mehed jälgigi: õuel on tambitud nagu mitmekümne hobusega ja vankriga ja veetud kraami eemale teele, kus teine salk on oodand ja seda edasi toimetand. Kuid juba ligem vaatlemine selgitab, et hobuseid siiski kaks on olnudki ja rohked jäljed tehtud kunstlikult. Ei kahtle nüüd enam Piitregi, et vaid vana Pigi on varastand ta kraami ja enda käsilastega vast ainult riidekraami ja mõnda muud paaril hobusel toimetand kaugemale.

Keskpäevaks tuli alles kordnik, aga kuuldes, keda kahtlustab Piitre, hakkab ta kohe seda hurjutama, et hulgus nisuke, tuleb ise võõrast vallast ja hakkab siin süüdistama ausaid pärisperemehi. Ja misuke see varas pääseb ilma luku murdmata sisse, küllap ta on toimetand kiusust ise oma kraamiga nõnda, ise kutsus vargad ja avas ukse. Nüüd püüab vast teise talu omale, ei ole veel sellega rahul, mis lõigand põllult ja saand heinamaalt.

Jah, kui rentnik tahtvat, siis ta kirjutavat säärase protokollki küll, et on ise oma kraami kiusuks kõrvale toimetand, teistsugust mitte. Ja Nittide aita ta ei hakkavat kah otsima läbi, puuduvat selleks kaaluvad ja tungivad põhjused.

Sõimab siis „uratnik“ Piitre naha korralikult täis, et teine otse jahmatab ja kihutab minema. Alles pärast kuuleb Piitre Tuusade käest, et kordnik vana Pigiga olevat südamesõbrad.

Ja nõnda ei hakkagi keegi otsima Piitre varas-
tatud kraami.

„Kellele sa kaibat vai olõt. Jummal on korgõl ja keisri kaugõl. Ülekohus valitsõs ilma,“
ohkas Piitre.

Raske, raske oli ta seisukord. Lootusetuit tume oli kõik. Omal on jõud peaaegu murtud, sugulas-
telt pole abi loota, või millal nad ongi aidand
kedagi. Tooks veel kuskiltki paar põrsa-poegagi
võlgu, et saaks jõuluiks suutäie lihagi, aga millega
toita neid. Pole ju enam anda viljaivagi.

„Ülekohtunõ, iks väega ülekohtunõ om maailm
ja säädus,“ lausub Piitre Kreedale. „Ei olõ inäp
õigust põrmugi ilman. Inemise umma nigu soe
ütstõõsõ vasta! Kes saa — tuu kaksas, kes või — tuu
purõ. Selle ta suur sõdagi om. Küll taa häõtäs

kurja ja küll taa pand keisrilegi päitse pähä', kes uman riigin ei taha kõrda pitä'. Küll sakslanõ pand."

„Küll pand, pojakõnõ," vastab Kreeda. „Saks- lanõ um kavval ja kuri, ega sakslanõ ei jätä'."

Kuid raskes hädas, kus kõik näisid olevat kee- rand Piitrele selja, tuli ometi abi. Veel ei olnud täielikult kadund ilmast hädus. Neiks häätegi- jaoks osutusid Niti poolt nii palju laidetud üle- aidsed — Tuusad. Need andsid Piitrele kõik, mida talle hädasti vaja läks, et korraldada vähegi pal- jaksriisutud elu. Lüpsab Tuusa Ann piima — jätab ühe lüpsiku täie omale, teise saadab poisiga Piit- rele. Saadab ja pakub ise, ilma küsimata. Ja kui Piitre või Kreeda seda pisarsilmil tõrjuvad tagasi et kunas me küll kõike seda hädad jõuame teile äramaksa, ei me või enam võtta, saavad naab- rid pahasekski.

„Küll sa massat meile ütskõrd kõik är'. Ega sa viil är' ei olõ koolu'. Kes tiid, määne hädä või meilegi johtuda ja kunas sa võit meile abis olla. Võta vasta inne ja olõ tan vaiki," tõreleb Anna tõrksatega.

Nõnda tekib Piitre ja üleaidsete vahel kordkor- ralt tihenev sõprus. Sõbrad on vanad, sõbrad on

noored ja sõbrad on uuesti muretsetud penidki naabripenidega.

Kuid rentniku ja peremehe vahekord halveneb aina. Küll püüab Piitre võimalikult hästi läbi saada oma varanduse lagastajaga, aga ei aita midagi. Mis sa hulludega teed! Küll saab Piitre sõimata, küll näeb ta Pigi Miina heldusest tihti „kuuvarjutistki“, kui see tõmbab majatrepil tagumiku paljaks. Harjub Piitre sellegagi. Elama peab ja ega ilmast ei saa välja.

Ühel õhtul tuleb Kurgja Jakup Piitre poole ja hakkab pärast pärimisi mõistatama ääriveeri mööda:

„Et teil oll kah nüüd rassõ õnnõtus, nigu ma kuuli.“

„Oll jah, pall'as tetti,“ vastab Piitre.

„Peris pall'as?“ pärib Jakup.

„Pall'as. Mida är' es jõuda viiä', tuu puistati mutta.“

„No küll om hull, küll on kuulmada. Kes tuu sääne küll pidi-olõma? Kas midägi ei olõ kuulnu?“

„Mis säääl kuulda“, vastab Piitre, „varas om küll teedä', a näet, ei olõ tuud, kes varga kinni võtas.“

Nüüd muutub Kurgja Jakup elavamaks.

„Õigõ jah, kulla Piitrekene. Sul om sula õi-

gus. Varas om teedä', a ei olõ kinnivõtjat. Ma tuuperäst tulligi — tahas sullõ abis olla. Ma tiia, kon su kraam om, kohe vana Pigi su kraami toimõt. Kraam om Sibula puul — rõiva ja lihakraam. Rasv om ka tunniga Sibula puul. Ku sa nüüd tahat, siss võta uratnik ja olõ miis.“

„Ei taha“, lööb Piitre käega. „Ei taha'. Küll Issändä kohus neid ütškõrd karistas. Mullõ om villänd. Ärä om kõik ta asi siin läilas tettü. Nakka ma viil neidega jahtma. Söögu ja saagu õndsas! Ega ma viil tuuperäst atra tarõpääle ei vii.“

„Kulla miis, tuu om küll rummal, et sa säändse asja nisama jätät. Ma õkva tiia tuud, et su kraam Sibula puul om. . . Aga omastkotsist om sul ka piakõstõ õiguski. Vainlasõs sa niä' hindäle saat, ku na vang'i panõt. A tuud ma sullõ ütle, kulla miis, et üte' hirmsa inemise omma' na Pigi rahvas. Hirmsa inemise“, kinnitab Jakup. „Ega tuu sul tiidmädä ei olõ umal, a ma nii sõnas ütle. Taa Pigi Miina, taa om jo prantsusõhaigusõn kah. . .“

„Prantsusõhaigusõn?“ hüüab Piitre.

„Heldene taivas, vai prantsusõhaigusõn!“ lööb Kreeda ehmudes käed kokku.

„Prantsusõhaigusõn jah. Taa om kõiksugumastõ kaabakidega ümbre ajanu ja noidõ käest

ta hindäle tuu prantsusõhaigusõ soet. Tal om kõik ihu sinitsid plekke täis ja mõne ao peräst mädanes tal nõna pääst är' ja satas sisse. Taa tsihvilisõhaigus om säändene, et nõna mädanes är' pähä'... Jah... Taad Miinat kutsutas jo ka viil Tsiionis, Tsiioni vai Pigi Miinas“, seletab Jakup veel lisaks.

Kui Kurgja Jakup Piitre poolt lõpuks minekut teeb, ei ole ta teekond sugugi kaugem, kui hiilida ilma Piitre ja ta pere nägemata maja teise otsa Pigi poole, et sääil omakorda rentnikku hakata „tõrvama“. See oli Jakupi omapärane haigus — püüda inimesi ülesässitada teineteise vastu ja provotseerida tülisid.

Kui Piitre vaevalt kolm-neli kuud Pigi rentnik oli olnud, kirjutas ta juba selle ja ta perekonna pattuderegistrisse tosinavõrt asju:

Kõik ta kanamunad varastati pesadest ära, või pekseti puruks; kana alt kadusid ära kõik kuusteistkümmend poega üksteise järele. Lõpuks löödi kolm järelejäänd kanapoega sügise poole lonkama; kukk tapeti ära ja visati rentniku tarvitada olevasse kaevu; mullikale söödeti midagi sisse, mis selle peaaegu surmama pidi; peatselt sünnitavale emisele anti salaja peksta, nõnda et ta kõik pör-

sad sünnitas surnult; orik löödi raskesti lonkama; rentniku armastatud kass mürgitati ära; paremale ja tublimale hobusele kallati midagi kõrva, nii et loom surema pidi ja ainult teiste inimeste abil päästeti, kes taipasid Pigi tempu; sild, üle mille Piitre loomad karjasohu pääsid, saeti alt katki, nii et ta kahest järgijäänd lehmast parem langes mädakraavi ja säält ainult suure vaevaga päästeti, kuid siiski saadud vigastuse tõttu tuli ära tappa, ja lõpuks varastas Pigi Miina sama tapetud lehma naha elumaja laelt ära ja müüs „Kümmemehele“.

Need olid enam-vähem tähelepanuväärsemad suures „pattuderegistris“, kuid nüüd enne jõuluid oli rentnikul kaelas ka veel pooletosina võrt protsesse, kus Pigi ta rendilepingu tingimuste mittetäitmise ja muude asjade pärast vastutusele võttis, mida järgnevas järjekorras võiks loetleda:

Ristikheinanurme, mis olevat pidand veel heina alla jääma, on rentnik lepinguvastaselt üles künnud, mille eest ta peaks maksma 10 rubla trahvi; lina on rohkem külvatud pool vakamaad, kui rendilepingus nähtud ette, misukese maa kurnamise eest nõutakse Piitrelt 5 rubla; heinamaalt on jämedamat hagu raiutud, kui rendilepingus lubatud

ülemmäär — poolteisttoll. Selle eest pidavat rentnik maksma kolm rubla; kesale olevat vähem sõnnikut veetud ja kartulitele rohkem, mille all kannatavat Pigi maa. Selle üleastumise eest nõutakse ka kolm rubla; rentnik ei olevat korralkult karjatand peremehe lehma ja lambaid, nii et see omad lapsed olevat pidand „karja“ saatma. Selle kulu nõutakse 10-rubla ja viimaks olevat rentniku noorem poeg sõimand Pigi Miinat, mille eest palutakse tad karistada.

Kõik need protsessikesed nõudsid rentnikult ajaviitmist ja pea alati pidi ta nad kaotama, kuna Pigil pääkohtumehe ja kohtukirjutajaga hää vahekord oli ja ta neile ostis kõrtsis viina.

Need protsessikesed ei olnud suured asjad, kuid neid oli niivõrt palju ja nad nõudsid Piitrelt talle küllalt raskel ajal siiski kulu ja vaeva, et mürgitada ja kibedaks teha elu. Neid tuli niivõrt tihedasti ette, et isegi siis, kui ta mõne juhtus võitma ja kohtus Pigile „nina pihta“ anda sai, valmistasid nad vaid suurt meelehärma ja tuska, viites kallist tööaega ja tekitades muid pahandusi.

Aga kuidagi moodi möödub aeg. Vahel sekka juhtus Piitrele ka paar-kolm rahulikumat kuud.

See oli siis, kui vanal Pigil rentniku jaoks aega ei olnud ja protsessid naabriperemehe Tuusaga võtsid ägedama iseloomu. Siis oli ka Piitrelgi võimalik tõmmata pisut hinge tagasi ja koguda jõudu võitlemiseks peremehe uute jantide vastu. Siis kuulas ja vaatas ta päält naabrite omavahelisi kiskumisi ja jante, mis kõmasid vastu terves vallas.

Kuna Pundsju Ann Pigide kohta esines jutlemises teistega säärase selgete sõnadega, mis lasksid vastast paista tõesti õiges valguses, puistas Pigi Miina vaid tühje sõnu ja roppusi oma vastaste suhtes. Korra, kiriku juures, puutudes kokku tuttavate naistega, hakkab Miina seletama omas tavalikus toonis:

„Kas taa Pundsju Ann ka mõni ristiinemine om, vai ka ta Kaarli. Näe, määne ta om: igävene lakard, salakütt ja moonakasuust. Ja Ann esiki — pikk ja kõhn nigu aiasaivas — ei olõ täl rindu ega puusõ. Kas taa ka mõni talupernaane om? Lakk hindä alasi silles ja puhtas nigu' kass. Tuud küüki ja elutarri, noid tä kraam ja nühk puhtas, a egas tuu tedä parembas ei tii'. Kas siss ütäl õigõl talupernaasel om aigu säändsides asjuga jahti. Kost timä tuu ao võtt — mul küll ei olõ maja puliirimise pääle aigu. Heh! Küll ma joba

tiia, kost tiä ao saa. Pundsju' käiva vargil ilma piten. Kost neil muidu taad kraami ja varandust ni pallu om — varastasõ ilmast kokku. Nii vöi jo egä inemene ellä', aga kes tu siss taht vargas nakada.“

„Õigus jah, Miina,“ on vallanaised Miinaga kohe päri. „Kost niä' muidu tuud kraami saava' ja aigu võtva majja kraami. Varastasõ ja eläse kerget ellu.“

Aga ei näe Pigi Miina, kui virgasti teotseb tõistre perenaine aidas, õues, nurmel ja heinamaal, kui vara tõuseb Anna üles ja hakkab tööle, kui nobedasti liiguvad ta sõrmed ja käedjalad. Ei näe sedagi, kuidas oma mees veedab päevad otsa kõrtsides, hobune ootamas noruspäi ja söömata ukse ees. Ja ega Miina sedagi ei näe, et priistav mitmel korral käib nende oma vara kirjutamast üles.

Tuusa Anna teab kõnelda aga kindlasti inimeste käest kuulnud teadete põhjal, et Pigide talu minevat võlgade kätteks peatselt oksjonile...

VIII.

Kuidagi viisi hakkavad aga siiski selmoel ka Voki-taludelegi liginema jõulud. Puudub vast kõigest paari-kolme nädalavõrt. Maa on küll juba ammugi külmetand kõvasti, kuid lund veel sadand ei ole. Aga nüüd, pääle pikisilmil ootust, hakkab tulema lundki. Inimesed võivad juba üle külmand Tuhasoo sõita regedega heinte järele, kuna rahvas kõnelda teadis, et vana Kana Jaan olevat käind Möldreoja Jaikiga puukoormatega üle Tuhasoo juba linnaski. Vähevõitu seda lund küll oli, aga siiski niipalju siputatud vanast jumalast, et regi läbi häda juba üle võis libiseda koor-maga. Mõnes kohas nüksas küll reeraua kinni, aga kui just suurt koormat polnud ja õlg toeks panna, siis vedas hobune ikka lahti.

Jõulude liginemisega näis maad võtvat naabri taludeski nagu pühadeelne rahumeeleolu. Kohtus-

käimised olid lõpetatud — esialgul, kuna uusi just kõige ligemal ajal ette ei olnud näha, pääle muidugi vanade „põhimõtteliste“ protsesside, misu-kestes naabrid keisrini endani tõotasid välja su-
ruda.

Piitregi rõõmustas, et saab peatselt võtta ette mingisugust talvist puu- või palgivedu ja teenida mõnikümmend rublagi raha, millega katta suuremaid ja hädalikumaid nõudeid. Kui nüüd ainult lund pisut rohkem tuleks ja tee paremaks muutuks, siis saaks juba jõuluikski mõne hää rubla.

Ja detsembri keskpaigu ligi hakkaski ühel õhtupoolikul sadama laia, lopsakat, pehmet lund.

Piitre süda hakkas tuksuma kiiremini. No siis ometi ükskord! Nüüd saab vast lahti mõnestki suu-remast ja pakilisemast hädast. Ta jätab töö pooleli ja läheb Kaarli poole.

„Noh, tulõ,“ lausub ta juba lävelt, osutades lumesadu.

„Tulõ küll,“ kostab sama rõõmsalt Kaarli.

Istuvad mehed ja arutavad, et ei tea, kust see oleks parem vedada puid ja palke.

„Ku võtassime Laosjaarõ mõtsast,“ arwab Kaarli, „sääl om häste kätte saia.“

„Laosjaarõst küll,“ on Piitregi peaaegu nõus.

kuid lisab pisut mõeldes säälsamas, „a Kikkapalust om tii oma kats versta lühemb.“

„Kuramus jah,“ mõõnab Kaarligi, „Kikkapalust om tugõvalõ oma kats versta lühemb. A tuu lugõ pallü. Noh, võtami siss Kikkapalust, ku sa arvat,“ sõnab lõpuks Kaarli ja vaatab küsivalt Piitrele.

„Võtami siss päälegi Kikkapalust,“ otsustab Piitre. „Siss om vaja vara vällä sõita.“

„No kell kolm kõgõ ildamp,“ arwab Kaarli.

„Kõgõ ildamp,“ kinnitab Piitre.

„Kas sul rii' kõrran omma'?'“ küsib Kaarli.

„Kõrran jah; toona', ku maa är' külmet, käve joba töösõ riiga sepäl,“ vastab Piitre.

„Mul om ütél peräriil ristpuud vaja. Tuu om vaja är' otsi,“ muretseb Kaarli.

„Ja ära sa unõta mullõ hummukus haku ragumast,“ paneb Anna Kaarlile südamele.

„Küll poiss ragu,“ vastab Kaarli.

„Ah Arbust no mõni raguja,“ ei ole Anna rahul.

„Lüü no esi mõni oss katski.“

„Hää no küll,“ on Kaarli lõpuks päri.

Ja otsustavadki mehed, et vaja jah naistele hommikuseks tule tegemiseks katki lüüa mõni haooks ja siis homme seltsis sõita ja metsahärralt puud ja palgid veoks välja võtta ja lasta kätte näidata.

Lähevad siis mõlemad hagu raiuma. Hagu neil ligistikku piiriala vastu. Toksivad oksakesi katki, asetavad ilusti riita ja vahepääl vestavad mõne sõna. Puuveo hinnad kuuldavasti olevat hääd. Nii oma seitsmejalase puustülla veo kui ka palgi tolli päält saab päris kõva kopika. Hää teega viska hohusele ikka ligikaudu oma kolmveerand sülda pääle — näe, ühe päevaga oma poolteist sülda kohal. Kui minna ikka aegsasti välja, võib juba kella kahe-kolme paiku tagasi olla linnast. Ja selt-sis hulga ladusam: aita puid pääle laduda ja vee-retada ka raskeid palke reele. Ega see kerge ei ole. Vaat, juhtub sulle oma neljateistkümne tolline mürakas ette ja oled ükski — siis ähi ja puhi, nii et hing kinni rinnus. Ega see vedu nali ei ole. Aga mis kahekesi viga! Käib nii, et tuiskab lumi.

Nii arutavad mehed hagu raiudes. Aga samal ajal teostub ka Pigi tagakambris salanõu: Tsiion räägib ägedasti ja innukalt, poolsosinal midagi vanale Pigile.

„Misa viil oodat,“ painab Miina. „Nüüd om paras aig. Kasaga Juhan ja Heedu Toomas omma peri ja mii' nõun, nigu hamõ' ja ihu. Uratnik nisama. Ega rintnik ja Pundsju Kaarli nüüd midägi ei mõista uuta. Naa' valmistasõ nüüd kõvastõ puid

vedämä. Küll Kurgja Jakup ja „Kümmemiist“ haina neile laudapääle vedäva. Ja hummukul omma Juhhan ja Toomas neil kaalan, uratnik kah. Ega siss inäp pääsmist ei olõ'. Küll niä' pandas vangi. Kagos saa nallä.“

„Ma panõ siss hobõsa ette ja sõida sinnä“ on vana Pigi lõpuks nõus mingisuguse Tsiioni saadandliku plaaniga.

„No muiduki,“ kihutab Tsiion meest. „Lumisatas ja matt kõik järele'. Ku sa tahat neid vangi panda', siss om nüüd kõgõ paremb aig ja ei päästä neid ütski kurat.“

Vaimustub siis Pigigi naise plaanist ja ammu-sest igatsusest vihatud naabrit ja rentnikku näha mõistetuina vangi. Ja plaani on mõelnud Tsiion sarnase, et sest ämblivõrgust vist keegi ei peaks suutma päästa vihatavaid.

Mõni minut hiljem astub Pigi õue, rakendab hobuse saani ette ja sõidab minema.

„Vana Pigi sõit värsket tiiga kõrtsi,“ arvas Kaarli.

„Kas taa muialõ lät,“ vastab Piitre, vaadates sõitjale järele.

„Küll taa kurat hindä talu ütskord kunkrusõ alla aja,“ sõnab Kaarli. „Ku tiä kohutõlõmisega ni kaugõlõ ei jõvva', küll kõrtsiga jõud.“

Ex bibl. univ. Dorp.

„Küll jõud,“ kinnitab Piitre.

See on õhtul videviku ajal. Piitrele on vaja mingit nõõri ja läheb Kaarli poole, vast sellel on. Sääil siis märkavad mõlemad, et sõidavad, pooleldi kihutades, kaks meest kahel hobusel mööda tanumaid Tuhasoo poole. Pää meestel õlgade vahel. Ei tunne ka neid. Imestavad Piitre ja Kaarli omavahel, et kuhu nad, sõgedad, peaks ometi veel nii hilja minema sinna sohu. Või keda kuradit nad peaks sääil ajama taga. Ja teed pole sinna aetud ega lähegi soost kuhugi edasi. Vangutavad mehed pääd ja sülitavad:

„Tvuh, kurat neid tiid, mis nä sääil takan ajava.“

Sülitavad veel, lähevad siis tuppä ja räägivad kumbki omale perele, et sõitsid kaks meest hobustega Tuhasoo poole, ei tea, kuhu kuradisse nad kadusid.

Rikkalik lumesadu jätkub õõlgi. Laternad käes vilkudes lähevad Tuus ja Piitre kella ühe paigu hobustele süüa panema ja vaatama lauta loomi.

Lähevad mehed, kumbki muidugi omal pool, redelit mööda laudalakka, mõlgutavad mõtteid, et nüüd, talvise veo alates peavad hobused ikka tugevamini saada süüa. Ja las loomavaesekesed sõövad, ega see kõhn hobune ju ei jõua vedada täitkoormat.

Läheb Piitre heinte juure ja jääb korraga imes-
tunult seisma — on nagu ikka omad heinad, aga
ei ole ka. Oleksid teised nagu pikemad ja näib
pea koorma osa olevat teisi rõhkemgi. Aga ega
selle viletsa laterna tule valgel ei saa ka õieti aru.
Kuid siiski — olgu või omad heinad ka, aga rõh-
kem näib neid küll kindlasti olevat, kui Piitre tea-
des pidi olema lakas. No, mida sa tahad ütelda —
öö jooksul on heinu laudalakka terve koormavõrt
kasvand juure. Läheb siis ja vaatab, et laudapäälse
uks, kust heinu ja õlgi sisse aetakse, oleks nagu
lahti kistud ja säält heinu juure aetud. Imelik see
asi nagu ikka on — ei tea, kas vast tüdruk küü-
nist on toond, et temal, vanal inimesel, vähem
vaeva oleks. Sinna oleks nagu saand pandud vähe
pikemaid heinu. Mõtleb Piitre ühte ja teist, aga
ei jõua õigele otsale. Siputab siis neidsamu heinu
hobustele redelisse ette ja ronib laudapäält maha.
Vaatab, kas luugi all vast on jälgi, kuid sajab nii-
võrt tugevasti lund, et kui säält olekski jälgi olnud,
on lumi nad ammu katnud.

Samal ajal, kui Piitre laudapäälsel heintega sel-
lise loo märkas, paneb Kaarligi omal tallipäälsel
samasugust lugu tähele. Aga silmad on unised, ei
saa temagi õigele otsale.

Hommikul on maal kaunis paks kord lund. On väga hää saanitee. Ilm on vaikne. Puie oksad on kaetud raske lumekoormaga, valged, puhtad. Nagu neitsilik pulmarüü oleks tõmmatud üle looduse.

Juba varakult, vaevu hakkab minema valgeks, näivad valla teise otsa mehed — Kasaka Juhan ja Heedu Toomas Tuhasoju sõitvat. Kummalgi mehel on teine hobune reega seotud järele. Ja sõidavad sama teed, kust eelmisel õhtul kaks tundmatut meest sõitsid ning kadusid. Küllap vist lähivad heinte järele.

Samal ajal läheb Piitre Tuusa poole ja kõneleb et tema laudapäälele on öö jooksul imelikul kombel umbes koormavõrt heinu kasvand juure, mida sinna pole toond ükski oma inimene. Kuuleb siis aga imestusega, et Tuusadel samasugune lugu. Arutavad mehed parajasti sündmust ja jõuavad otsusele, et ega see nali ikka ei tööta hääd — tea, on vast mõni vana Pigi temp. Arutavad, kui korraga näevad läbi akna, et Kasaka Juhan ja Heedu Toomas kihutavad, nii mis hobused võtavad, tulnud teed tagasi. Reed teistel tühjad — ei heinu pääl ega midagi. Ei tea, mis pagana narri nalja nüüd mängivad need valla teise otsa mehed.

Kuid arukas Tuusa Anna ei lase end ninapidi vedada. Temal on asi selge.

„Kaege nüüd, mehe', selle ta vana Pigi oll vakka nigu hiir. Taad ta meile jõulus haudsõ. Ah sa kuradi saadan küll oma tüküga. Kas ti pümme' olõt vaih, et asjast aru ei saa'! Vana Pigi lasksõ meile üüse võõra haina' laudapääle tuua' ja tulõ nüüd politseiga kaala. Oh sa elun kurat küll — no om taa üts inemine! Piitre, tii et sa kaot siist — mine kodu ja sekä haina ommi hainuga är', tuu' küünist tõisi pääle. Uratnik või egä silmäpilkl meil kaalan olla. Ja sa ka Kaarli ja poisi' — ruttu tõhe! Et ti kaotat kõik jälle'.“

Anna selgitas kohe asja. Ja mehed ruttavad talitama viibimata Anna sõnade järgi. Ega siis nalja ei ole, kui leitakse võõrad heinad nende tallipäälsest. Mine veel jumala süütult vangl kah.

Ja ei lähegi palju aega, kui politseinik sõidab terve meeste karjaga mitmel hobusel Vokile. Ei saa Piitre küünist teisi heinu pääle tuua ja ei ole suutnud Kaarligi midagi suurt võtta ette. Jääb saladuseks, kust need Kasaka Juhan ja Heedu Toomas selle uratniku nii ruttu kätte said.

Küll ruttavad Piitre ja Kaarli perega, mis vähegi suudavad. Kes segab heinu omadega, kes

kannab neid hobustele, kes lehmadele ja lammas-tele ette, et aga rütem needusest lahti saada Hädaga ei osata teha õieti midagi korralikult. Siblimist on rohkem, kui vaja, aga suurt tagajärge sel pole.

Mõne lühikese ajaga on mehed ja kordnik Kaarli pool otsimisega jõudnud lõpule ja tulevad nüüd Piitre juure. Uratnikul suur mõõgakolakas puusal, just nagu setu linapuhastamise rabajas. Juba meeste jutust on kohe aru saada, et Tuusade juurest on leitud Kasaka Juhani kuhjast varastatud heinu. Piitre süda lööb seda kuuldes tugevamini — ega siis temalgi ei ole pääsu! Ja nii ongi. Leitakse Piitre juurest võõraid heinu laudalaelt teistega segatult, leitakse hobuste redelist, lehmade eest ja lambasõimestki leitakse neid — jätkub mullikalegi krõmpsutada teisi ja mõnepäevasele vasikapõngerjale tampida jalge alla. Heina proovid lähevad ka kokku. Tõsi küll — segada neid on püütud, aga ega see ei kata veel jälgi, päälegi kui leitakse laudapääle avause kohaltki värsket lumekorralt samu võõraid heinu.

Nüüd on asi selgem kui selge — Kaarli ja Piitre käind õösel Kasaka Juhani heinu vargil Tuhasoos. Või mis neil viga käia oligi — värsket

lumine kattis kõik halva teo jäljed. Aga näe, ei aida siiski — vargad on käes. Ega selle moega saa kaugele! Nüüd on nad meeste pihus, pole enam pääsu! Ainult tuppa ja protokoll!

Ja lausubki uratnik pääle läbiotsimist:

„No nüüd teemi protokoll.“

See viimane sõna oli rõhutatud nõnda, et vae-sele Piitrele tekis hirmuhigi laubale. Ei tea, mis nüüd saabki, või mida viimaks teevad. Ega siis enam hääd ei ole, kui protokoll kirjutatakse, siis on lausa häda käes. Ei tea, kas annabki uratnik kohtuni aega, või paneb kohe vangi. Ja mis tal viga panna — tema käes võim ja õigus. Mine tea, kuhu või kauaks saadetaksegi — viimati vast Siberisse.

Ja Piitrel on lõpmatu valu. Poolvägisi kipuvad tal, vanal mehel, pisarad silmist. Ta tahaks nutta häälimeelel, nii on meel haige ja süda raske. Eluea on eland ausalt ja puhtalt — pole pannud näppu võõra vara külge, kuid nüüd, vanas põlves, mine jumala süütult veel vangigi. Oh jumal, jumal, miks tuli ta ometi ussipessa! Miks ei kuulnud kadund naisekeste ja vana Kreeda loiatavat keeldu, ei pannud tähele unenägusid, mis nagu jumalasõrm ise teda keelas asumast Vokile. Ja

näe, nüüd ongi häda käes. Mille eest? Mida on ta kunagi kellelegi teind kurja? Midagi, midagi ei ole ta teind halba, eal püüdnud võõra vara, aga tulevad teised nagu metsalised, nagu röövlid vaga inimese kallale, ei hooli õigusest ega jumalast.

Toas tehakse Piitrele ja Kaarlile protokoll, märgitakse üles läbiotsimise tagajärjed ja võetakse märssi suur pundar heinu asitõendusena. Vangi küll otsekohe Kaarlit ja Piitret ei viida, aga ega sellest ei ole pääsu, tähendab uratnik, seda enam, kui salgavad.

Ei hooli uratnik ei Kaarli ega Piitre jumalakeeli seletusist, et pole nemad toond neid heinu ega eluea kesteski tegu teind vargusega. Ei usutud ka seda, kuidas nad öösel laudalaele minnes märgand kummalist heinte juurekasvu. Naersid mehed ja naeris uratnik, iseäranis aga Piitret, et omas vallas ei julend enam varastada, nüüd tuli võõrasse valda, et ega siin vast ei teata. Aga ei midagi — kukus sisse. Ega siitki valla mehed lollid ei ole. Uratnik pistis veel Piitret hurjutamagi: või teised töid sulle omad heinad laudapäälsele. Toho, sõge, hakkab veel ausaid inimesi tembeldama kelmideks. Kui teiste toodud — eks

tulnud siis kohe, niipea kui leidsid, teatama temale sellest. Miks neid siis segama ja peitma hakati, lehmadele ja mullikaile loobiti jalgu. Et ärge te, kulla mehed, enam vigurdage — tunneme teid küll.

Kuid ei aidand seegi hurjutamine: ei tunnistanud Kaarli ega Piitre end süüdi, ei kirjutand alla ka uratniku sellekohaselt kokkusäetud protokollile. Ja nii pidigi uratnik laskma juuresolevaid tunnistajaid kirjutada, et süüalused tõrguvad protokollile allakirjutamast.

Piitre ja Kaarli ülekuulamist lõpetades asub uratnik tunnistajaid — vana Pigi ja Tsiionit ülekuulama. „Süüaluste“ suudki avanesid imestusest, kuuldes vana Pigi ja Tsiioni seletusi. Jah, seletavad mõlemad laial suul, nad olevat küll eile õhtul näind Piitret-Kaarlit hobustel sohu sõitvat ja säält heinakoormatega tagasi tulevat. Aga ega nemad siis teadnud, et mehed läind vargile.

Ja samas mõttes edasi seletavad agarad Pigid, mida uratnik veel agaramalt kirjutab protokollile.

Nõnda lõppes Tuusa Kaarlile ja Heedu Piitrele see õnnetu päev, mis hävitas nende lootuse rahulikele jõulupühadele ja mürgitas jälle protsessi vingudesse tükiks ajaks elu.

Ei toond see küll selle asja meisterdajaile —
Pigile ja ta sõpradele — valetunnistajaile, õnne, aga
kes küsis sellest vihavimmas ja jonnis, protses-
side sepitsemise palavikus.

IX.

On näärikuu keskpaigu.

Varahommikul, alles pimedaga, rakendab Tuusa Kaarli oma mustjaspruuni mära saani ette, istub sisse, võtab Piitre kõrvale ja sõidab üle Tuhasoo talvist teed linna poole.

Vähe hiljem rakendab tiisikushaigusest rögisev Pigi ka oma nälgind ja kõrtsi ees seismisest piinatud hobusekronu ette, võtab Tsiioni kõrvale ja sõidab minema sama teed.

Pigile kõlab järele Tuusa poegade ja Piitre poja ühine laul täiest kõrist:

„Pigi sõitsõ, kellä' pääl,

Vana Tsiion perä pääl.

Vana Pigi rögises,

Tsiion kõrval kägises.

Vana Pigi mõmiseb seepääle midagi vihaselt, kuna Tsiion mõõdab enda käes oleva piitsaga viudi läbi õhu hobusekronule mööda selga.

Poisid satuvad sellest hoogu ja laulavad kogu jõust Pigide kohta käivat üldtuntud pilkelaulu:

„Ma näi, ku Tsiion piima möi
Ja esi' kuiva leibä sei,
Ta kobist hobõst tokiga,
Tal müts oll säitsme nokiga.“

Seda haledat „Ma tulen taevast ülevalt“ viisil säetud küla pilkelaulu venitasid poisid täna mitmel korral, kuni arvasid, et ärasõitnud Pigide paar neid enam ei kuule, alles siis lähevad nad väljast külma käest tuppa.

Piitre ja Kaarli sõidavad tükk aega vaikides. Juba on nad üle Tuhasoo jõudnud ja sõidavad läbi „Lükkä“ metsa, kui Piitre kahtlevalt küsib:

„Ei tiiä', mis tast asjast küll pias vällä tulõma? Pandva mi viimäte vangi.“

„No, kurrat!“ hüüab Kaarli ja sülitab lumme. „Tuud ei pia olõma. Kas vai sinatini, vana Kolljäni vällä, a' õigus piat meile jäämä.“

Ja jääbki jutt taas tükiks ajaks vaht selle kõva otsusega, et õigus peab jääma Kaarلیل ja Piitrele. Meestel on mõlemil küllalt tegemist omi mõtetega ja kumbki ei lausu midagi pikal teel. Ainult vahetevahel sähvab Kaarli märale piitsaga külge mööda, et ergutada seda kiiremale sõrgile.

„Juba“ mõisa kohal hakkavad paistma kaks viletsavõitu linna kirikutorni. Alles siin lausub Piitre jälle Kaarlile:

„No küll om kuradilisel aru: nimä' toova' võõra haina' meile laudapääle! Kas siss õigust inäp sukugi ilman ei pias olõma, ku meid säändse asja peräst süüdü mõistõtas.“

„No sedä ei olõ!“ kinnitab Kaarli ja sähvib piit-saga lumme vorpe.

„A mis mi neile iks är' teemi,“ sõnab Piitre. „Mõistva süüdü — ja olõtki süüdü. Ega vasta ei saa nakada — kohus om kohus.“

„Kohus!“ hüüab Kaarli mõnitavalt. „Ta mõni kohus — umbkiilne setu istus laua takan. Kurrat, mi kaiba edesi — lähä kas vai keisri hindä ette.“

Ja meeste otsus on kindel. Nad astuvad kas või keisri pale ette, aga õiguse peavad saama.

Vaikides sõidetakse üle järve linna. Ajavad hobuse n. n. „mõisnikuhoovi,“ tulevad saanist. Kuni üks hobust lasila külge seob ja heinamärsi ette paneb, katab teine looma saanitegiga. Siis klopiavad mehed teisteise vastamisi piitsavarrega puhtaks ja sammuvad tänavale. „Monopolkast“ võtavad punasepäise „sorokohvka,“ joovad säälsamas ees ära südame kinnituseks ja lähevad siis advokaadi

juure. Kuid selgub, et see on juba kohtusse läind ja sinna lähevad Piitre ja Kaarligi.

„Miravoi“ ukse ees nuuskavad mõlemad mehed ninad puhtaks, pühivad valgete taskurättidega üle näo, vurrude, kõhatavad ja astuvad kohtuhoonesse.

Eesruumis kohtavadki nad advokaati, kes ajab ühe teise kaitsealusega juttu, kuid katkestab sellega peagi ja astub tulijate juure. Advokaat „Treibmutter“, nagu üldiselt hüüti tuntud noorevõitu õigusteadlast, oli laia laubaga, tihedate musti juustega, mis lõvilakana üle päa kammitud.

Selle isanda pääle panevad Piitre ja Kaarli kõik omad lootused. Tükk aega ajavad nad advokaadiga juttu. Lõpuks lausub advokaat kindlal sõnal:

„Ärge kartke. Ma tunnen oma asja. Peakski vast nii minema, et teid mõistetakse siin süüdi, siis anname edasikaebuse. Rahukogus võidame kindlasti. Küll ma teen selle Nittide valetunnistuse avalikuks.“

Seda öeldes lahkub kaitsja. Mehed ohkavad kergendatult. Kui juba „Treibmutter“ seda nõnda ütleb, siis peab see olema küll tõsi.

Nad astuvad kohtusaali.

Sääl on parajasti ees ühe sulase ja sauniku asi, kes varastand Saugapalu mehelt vasika.

Järgmisena tuleb ette üks naabrite vaheline sõimuasi, mis jõudnud vallakohtust otsaga „miravoini“, ja siis tulebki Piitre ja Kaarli heinavarguse süüasi. Mehed ei pane tähele teisi protsessi osalisi, ega kohtulisi saalis, nende silmad peatuvad suurel, asitõendusena lauale pandaval heinapuntral ja kohtunikul, tüübilisel vene mušikul, kelle laia nägu piirab must habe ja kes alaliselt pühib oma suurt, lamedat, punast nina.

Sellest, mida umbkeelne kohtunik loeb aktist, ei mõista mehed muud, kui raskes venekeeles imelikult hääldatavaid eneste ja teiste asjaosaliste nimesid.

Venelase lõpetades tõlgib kohtutõlk, ilmatupikk, n. n. „kreiskooli“ lõpetand pois Tiru loetud sisu eesti keelde. Tiru on imelikuvõitu olevus: ta tundub omas pikkuses ebaloomulikult väljavenitatuna ja jalad näivad poisil nagu kaks allatorgatud aiateivast, kuna nägu moodustub imeilmpikast kurgitaolisest kujust, millele karrikaturist arvand hääks anda mõne joonetõmbega inimnäo sarnaduse.

Igavalt, uniselt, loiult käib see „miravoi“ asi: esiteks kõneleb vihaselt altkulme vahtiv umbkeelne kohtunik, siis tõlk, lõpuks kaebealused või

tunnistajad emakeeles. Siis jälle tõlk, kohtunik j. n. e. Ainult vana Pigi annab oma seletuse väga uhkes poosis, vene keeles, mis kohtunikule näib äärmiselt usutavana ja meeldivana. Piitre ja Kaarli ei mõista sellest midagi, ainult tihtipääle korduv „gospodin sudja“ jääb neile meele ja nad küsivad tasa endamisi, mida see peaks tähendama.

„No säändse kuradi käest ei ole joht õigust luuta“, sosistab Kaarli vahepääl tasa Piitrele, osutades kohtunikku.

„Ta um vihane, nigu tsiatapja,“ vastab Piitre.

„Moltschatj tam, skatiina!“ põrutab kohtunik, märgates Piitre ja Kaarli sosistamist, nii et mees- tel tekib tunne, nagu oleks neile kallatud kaela pangetäis jääkülma vett.

„Nüüd on kõik kadund,“ mõtlevad vaesed kaebelused endamisi. „No kes meil käskis sosistada.“

Aga kuna nad siiski kannatavad ära kahju- saajate otse ülekohtused seletused, ei saa nad jätta tähendamata Miina Niti seletuse puhul:

„No kas ei olõ' kurat oma jutuga. Taa võlss jo õkva nii, et suu suitsas. Sääne lits kõlbasi puuga jalust maha lüvvä.“

Agar Tsiionikene aga ei näi väsivatki seletust

andmast. Ta vadistab tükk aega, kuidas ikka heinavarguse asi olevat olnud ja kui suuri koormaid toond mehed, kuni kohtunikki tüdinult lausub :

„Nuu, baaba, hvaatit tebee, hvaatit !“

Tõlk ütleb edasi selle Miinale ja alles nüüd katkestab see oma seletuslõnga. Nii jõuab asi lõpuks advokaatideni. Kuigi kaebelused oma advokaadi temperamentsest kõnest midagi ei saa aru, vaatlevad ja kuulavad nad seda imestusega, mõeldes endamisi :

„No om iks mehele jumalast taad lõnavärgikest antu. Juuskva sõna' nigu vesi.“

Ja kus mehel julgus : seisab kohtulaua ees, vehib kätega, pliiatsiga, näitab sõrmega kahju-saajaile ja kaebeluseile. Haarab kätte lõpuks heinamärsi ja keerutab sellega, et heinad lenda-vad. Meeste ja kõigi saalisolijate lugupidamine aina tõuseb advokaadi vastu. Kaitsja kõne lõppedes on meestel tunne, et nad võidavad protsessi tingimata. Aga kas päälekaebajate advokaat on ka kellegi mees! Kõneleb tasa, vahel ainult sekka rõhutades mõnd sõna. Mees näib olevat nagu haige. Kaebeluste lootus on kindel.

Kuid lootused petavad neid seekord rängasti.

Kohtunik mõistab mõlemad mehed heinavarguses süüdi ja määrab neile kolmekuulise vangistuskaristuse.

Vastarinnas rõõmustatakse, kuid Piitre ja Kaarli meeoleolu on äärmiselt mõru — nad nõuavad otsekohe ainult „koopiat“ — lubavad kaevata edasi.

„Treimutt“ aga seletab julgustavalt:

„Ärge kartke, mehed. Meie anname edasikaebuse ja pange tähele — võidame! Nittide kui ka kaebaluste seletusis ilmnes niipalju vastolulist, et siis kohtumõistmine kaotab oma mõtte, kui see protsess ei lõpe nende kahjuks. Me paneme Nittide kupaatuse veel valetunnistuse eest vastust kandma.“

Advokaadi sõnad annavad meestele küllalt julgust, et lausuda eeskojas Nittidele:

„Uutkõ ti', kuradi Pigipaar, küll mi saadami ti viil võlstunnistusõ iist Tsiberihe.“

Kaarli tahtis tõmmata Miinale rusikaga üle turja, kuid külmemaloomuga Piitre ei lasknud minna asja siiski seekord nii kaugele.

„Monopolist“ võtavad Piitre-Kaarli veel oma punapäälise viinapudeli kaasa ja sõidavad tagasi laulu lüües õhtupoolikul Vokile. Nitid, kes omad

vastased küll saidlasta mõistavangi, ei tule kaugeltki nii roosilises meeolus koju, mida veel aitab rikkuda kuskiltki talli või laudapäält kostev mõjuv poiste koorilaul:

„Ma näi, ku Tsiion piimä möi...“

— — — — —

On möödunud mitmed kuud. Juba saabub kevad. Ühel kenal päeval sõidavad põriseval vankril Piitre ja Kaarli uuesti seltsis linna. Täna on nende süüdistus „miravoijeestin“ arutusel. Kahtlaste lootustega astuvad mehed kohutusaali. Kes teab, misuke tuleb siin otsus. Kuid kaitsja „Treimutt“ teostab täna hiilgavalt oma antud lubaduse. Ristküsimustega viib ta Pigi paari ja teised tunnistajad segadusse, et nad ise enda seletustes ei saa otsa ega aru.

Kõik vastaspoolte trumbid olid asjatud — Piitre ja Kaarli mõistetakse hiilgavalt õigeks. Seekord nad „juubeldavad“ nii, et alles järgmise päeva varahommikuks jõuavad koju, kus naised ootasid juba suures kartuses.

Möödud kohtupäevast pääle oleks löödud Pigidele nagu puuga pähe. Kadund on nende kuraa-sikus ja tüliotsimishimu.

Aga Piitri ja Tuusa-Kaarli käivad püstipäi. Küllap nüüd Pigid oma käsilastega lähevad vae-vande eest Siberisse. Seda nad otsisid, seda nad tuhnisid endile pikapääle. Ja eks ole öeldud kir-jaski, et kes otsib — see leiab. Piitre ja Tuusa pojad on sepitsend ühisjõul rea laule, mis kuju-tavad Pigi-paari sunnitöö elu. Alul leelutavad neid poisid ise, pärast aga ümbruskondki omasäe-tud viisil. Vanemad nagu püüaksid hoida poisse vähe vaos, kuid need ei kuule enam keeldu.

Parastavad ümberkaudsedki Pigisid. Kes ajas neid kiusama ausa'id inimesi! Miks ei eland nad leplikult ja rahulikult! Eks ole nüüd käes paras palk! Või see ongi siis kellegi inimtegu: muudkui näidata aga oma paljast tagumikku ja

sõimelda. Tohoh, peletised — egas nad ometi eland üksinda ilmas! Tundku nüüd ise ka kordki häbi ja käigu mõni aeg mööda ilma, nina ripakil nagu marutõbisel penil. Ja möödubki Vokitaludes rahulikke nädalaid. Pigist nagu ei olekski enam. Miina küll püüab vähekeste kuraasitada, aga ei ole sellestki asja.

„Mis sa, vana võlsvandja ja sunnitüüline, kulutat jumalamuudu umma suud,“ lausuvad kas Tuus või Piitre kuraasitada püüdvale Miinale ja see vaikibki ehk läheb minema häbistatult, otsekui peni, kes tabatud keelatud. Valevandu ja sunnitöölise nimetised hõljuvad nagu ähvardava, juuksekarva otsas seisva mõõgana Niti pere peäkohal ja hoiavad neid vaos.

Aga rahva keskel võtab päevpäevalt ikka kindlamini maad kuuldus, et olevatki ringkonna-kohutus vanale Niti Piitrele ja Miinale määratud neli aastat sunnitööd. Jutu tõenäolisust aitab tõsta päälegi asjaolu, et Pigi oma naisega nädalat kolm pääle protsessi viibis teadmata kus paar päeva kodust ära. Ja kus nad mujal käi-id, arvab rahvas, kui Riias ringkonna kohtu ees. Tõsi küll, arvavad mehed, liiga kiiresti see asi vast oli ja ega need kohtu asjad käi nii ruttu, aga mine tea.

Eks suured saksad või vahest teha ka rutemini, kui tahavad seda.

Tuleb ükskord Kurgja Jakupki, hõõrudes hääst-meelest käsi, Piitre poole ja pajatab suuri sui lahkkel näol:

„Näet sa no, kullä vellekene, ega ülekohus ei püüsü kotin. Kuri saa kurja palga.“

„Tohoh, mis siss om?“ pärib Piitre.

„Hujoh, kullä sõbrakõnõ, ma õkva parla' tulli kohtumaja mant ja kuuli säänest juttu, et naara' hinnäst vai kuu'lus,“ vastab Jakup kavalalt, maldamata lausuda oma suurt ja saladuslikku uudist.

„Noh, midäs sa siss kuulit?“ vastab Piitre vähemagi uudishimuta ja tehes kavala näo püüab Jakupit pilgata: „Kas sõda om lõpnu vaih? Sul om sääne nägu, nigu olõs sa õkva parla Türgü sõast tullu'.“

Jakup on haavund ja pahvatab välja:

„Vana Pigi ja Tsiion omma nelläs aastas sunnitõhe mõistõt. Ma õkva tiiä, ma esi loi — kirjä' omma' kohtumaja man.“

See uudis tuleb küll Piitrele ootamatuna. Jakupi lahkudes läheb ta Kaarli poole.

„Kas sa olõt kuulnu ka vaih?“ lausub ta sellele küsivalt.

„Midä?“ pärivad Kaarli ja Ann ühest suust.

„Vana Pigi olõvat oma naisõga nelläs aastas sunnitõõle mõistõt.“

„Tohoh, kurat!“ hüüavad Tuusad üllatunult.

„Kuis tuu asi ummõht ni ruttu läts! Ammus tan no oll hainavarguse asi ja nüüd joba taa asi ka läbi. No tuu om küll uudis!“

„Uudis jah,“ kinnitab Piitregi. „Kurgja Jakup parla üteli.“

„Ah Kurgja Jakup,“ on Anna ja Kaarli pettund. „Tuu, vana lorupi, juttu ei või usku.“

„Nii tiä kõnõli. Kohtumaja manu olõvat kirjä' tulnu.“

„Jakupil tulõ noid sääntsids kirju alati,“ lausub Kaarli, kuid lisab säälsamas häälmeelel:

„A või no olla' kah. Ega tuud nailõ kuradilisile pallü ei olõ! Ma ei soovi joht ütelegi inemisele halva, a Pigi vastu ei tunnõ küll' halastust. Selle na tan olliva kotust mõnõ päävä är' — siss na iks käveva Riian,“ arwab ta.

Kurgja Jakupi üllatav uudis leiab kinnitust viisas rahvajutuski mõne päeva pärast. Oodatakse vaid üldiselt, millal nad viiakse vangli.

Kes teab, vast oleks pidand tõestigi Pigi oma naisega minema sunnitõõle, aga kui mõõdub näda-

laid ja seda ei sünni siiski, kerkivad esile kõrvuti selle kuuldusega uued, et ei minevatki ikka vana Pigi sunnitööle: kesse ennem kuulnud, et susi soe hännale kuseb — ega siis tsaar ei laskvat Siberisse saata oma vana ja truud teenijat. Olevat arvestatud vana Pigi eriti suuri teeneid 1905 aasta rahutusaegadel ja „isamaalist truuduse-vaimu“, mille eest kustutatud ta süü. Ja kuna nädalaid möödus, ilma et oleks teostund Pigide vangistus, siis võtsid Kaarli ja Piitregi tõsiasjana uut kuuldust, et keiser on annud armu nende vihamehele.

„Saadan küll!“ hüüab Piitre korra, olles kahekesi, Kaarli vastu, „taa mõni keisri vai õigus!“

„Keisri?!“ mõnitab Kaarli. „Vana tsiga!“ lisab siis põlastavalt, kuid vaatab siiski hirmunult seljataha, kuigi teab, et keegi ei kuule. Ja meeste hinged on täis tulist viha keisri ja säädusteteostajate vastu. Ennast pannakse kas või jumalastiütult vangi, aga teine võib su pääle valetada, valemändeid anda, aga ei tehta midagi. Mine tea, annavad viimati veel auraha, et säh, võta, vana kulla valemanduja! Säärane on keiser ja ta õigus! Õigus? Ei ole enam ilmas õigust. Vast ennemuiste oli, kui ei olnud paruneid. Aga siis

tulid parunid, parunite järgi vene setud ja papid — säärased on kellegi õigusesteostajad või valitsejad! Vaat kui oleks oma — — Siin katkeb aga Kaarli ja Piitre mõttelõng: nad tunnevad põlgust ja viha oleva vastu, igatsevad paremat, kuid ei julge ometi mõelda sellest paremast — süda nagu ähvardaks jääda seisma. See on niivõrt julge, ulatumatu nendele käesoleval hetkel, et tajuvad seda nagu mingi uue evangeeliumina, mis oma uud-susega on meelitav, kuid ühtlasi ka hirmutav.

Kuid ühte nad tunnevad — mingi parema igatsuses vihkavad nüüd hirmsasti vana Pigi, kui ühte lüli selle parema tõkkena. Kui ta ometi pandaks vangi, kui ta tõesti pandaks sinna!

Aga ei panda.

Riigil ei ole aega vangistada valevandujaid, tähendavad mõned naljatoonil. Näe, sakslane ähvardab austerlase abiga Nikolailt võtta pükse jalast — kus see keisril aega sääraseile tühisusile.

Jah, pole keisril aega, maailmasõja palang muutub aina verisemaks, aga sammsammult sakslane hakkab jõudma ligemale. See haarab kõigi meeli, sunnib unustama muid asju. Kuidas ka vihkaks Piitre venelasi, haarab teda ometi rohkem valeisa-

maalsus — veel rohkem vihkab oma hinge põhjas eestlane sakslast; see on viha, mis tuleb otse ürgjõul südamest.

Piitre hinge haarab ahastav valu. Juba saab ta kirja vanemalt pojalt, et seegi on määratud liinile sakslaste vastu ja võtnud osa juba mitmestki verisest lahingust.

Kui ta tuleks ometi eluga säält, palvetab Piitre hinges! Kui ta tuleks — ei saaks isegi haavata! Jumal, ta on ju alles laps — ei ole kahtkümmet aastatki vana. Et see inimloom peab olema ka nii mõistmatu — kes käskis tal ometi tikkuda sinna! Ja Piitre neab selleski õnnetuses vana Pigi — võib olla ei oleks läind poeg sõjaväkke, kui Nitt poleks olnud säärane tõbras! Võib olla oleks eland nainegi praegu, kui Pigi poleks mürgitand selle hinge tõbeveodil, ta elu teind raskeks. Piitre mäletab küll kadund naisekese kaebeid, kuidas vana Pigi oma naisega ja lastega käisid akna alla irvitamas ta haigust ja piinamas iga-suguste rõvedate sõnadega. Kas see oli siis kerge kanda raskesti põdeval naisel! Oo, vana Pigi kogu oma perega, et sind kurat ise piinaks selle eest põrgus!

Kuid Pigi on taltsam. Päevad otsa on ta omas

toas, vaevalt saab teda näha nädalas paaril korral. Liigub vahest õuel, kui rakendab ette hobust ja sõidab kõrtsi.

„Ega taa ei tähendä hääd, ku vana Pigi ni vakka om,“ tähendab Anna mehele ja Piitrele. Aastate jooksul on ta küll jõudnud õppida tundma Pigit ja ennustada täpsalt, kui sellelt on oodata mõnda uut vempu. „Sääl om nüüd haudmisel midägi muud, kulla mehe,“ hoiatab Anna. „Pankõ ti tähele ja olkõ valmis — taa pääle jäl' midägi tulõ.“

XI.

Anna hoiatav ennustus ei lasknud oodata endale kaua.

Kord pühapäeval vastu õhtut. Talv ei ole veel jõudnud lõppeda.

Piitre sõitis hommikul viima nooremat poega kooli ja ligineb nüüd tasasel sõidul kojupoole. Hakkab juba hämarduma. Ilm on pehme ja sajab tasa laia, harva lund. Ei ole tuulehiiligi. On täiesti vaikne, otse haudvaikne, kui ta jõuab õuele. Rakendab hobuse eest, viib ta lauta ja astub elamu poole. Vaevu saab ta astuda õhtuhämaruses tuppa, kui tunneb enda ümbritsetuna kümnekonna mehest. Säääl on neid vormiriides ja ilma — on valla kordnik, on sandarmeid suuri, puusal kolisevate mõõkadega ja teisi, kellest arvata ei või, kes nad on. Piitre on nii ehmund, et tunneb enda nägevat und. Ta ei saa midagi aru, niivõrt on see kohutav. Silmad oleksid otsekui kinni ja

ta teeb suuri jõupingutusi, et ajada neid lahti ja näha selle olevat mitte tõelisuse, vaid unenäo. Kuid siis peab ta mõistma, et see pole uni, vaid ikkagi mingi ilmne luupainalik tõde. Tõde!

Talle sajab küsimusi, kuid ta ei mõista neid. Aga pikapääle selgub nende küsimuste kohutav otstarb — otsitakse taga tema vanemat, jah vanemat ja ka nooremat poega.

Püha taevas! torkab Piitrele rinda tappev valu, Mida tahavad nad ometi neist?

„Kus on teie mõlemad pojad?“ pöörab üks erariides isandaid juba mitmendat korda puhtas eesti keeles Piitre poole.

„P-po-ja?“ saab lausuda lõpuks Piitre väriseval häälel. „No . . . no mis na kurja omma tennü?“

„Teie ei küsi, vaid vastate,“ peaegu karjub talle vastu erariides isik. „Kus nad on?“

„Va-vanõmb om sõavän ja noorõmb -- koolin.“

„Kus väeosas on teie vanem poeg?“ päritakse edasi.

„Ma ei tiia,“ vastab Piitre.

„Kuidas? Kas teie siis ei tea tema aadressi?“ kurjustab erariides isik. Temale seltsib ähvardav uratnik ja sandarmidki, nii et Piitrel lendab kuum juga üle keha.

Ah aadressi tahavad nad, sähvab läbi ta pää päästev mõte. Aadressi! Siis nad veel ei tea, kus ta on. Ei tea! peaegu meeletult hõiskab ta süda rinnas. Ei — seda aadressi ei pea nad saama. See aadress on praegugi Piitrel põuetaskus, aga seda ei anna ta neile sandarmeile. Ealgi ei anna!

„Ma ei tiiä“, vastab Piitre uuesti. „Aadress oll küll, a tuu kattõ minevä nädäli är’. Ma ei tiiä’, määntsen polgun ta om — ega ma ei mõista venne kiilt.“

Sandarmid ja politseiametnikud, kes piiravad Piitret, vahetavad omavahel venekeeles mõne sõna ja vaatavad paljutähendavalt üks teisele. See vanamees polegi nii rumal. Ehee! Otsida läbi! Piitrel kästakse süüdata lamp. Kuid hetkel on ta tairand ametnike kavatsuse ja otsides lampi, enne tule süütamist suudab ta hämaruses poetada taskust kardetava aadressi suhu ja närides neelata alla. Ja nii jäi läbiotsimine tema juures tagajärjetuks.

Siis puistatakse üksikasjalikult läbi vanema poja kapp, kus olid selle raamatud ja igasugused kirjutised. Säält võetakse ära mitmesuguseid pabereid ja asju, mis läbiotsijaile millegiga näis olevat kahtlane.

Läbiotsimise lõppedes võetakse Piitre terava ülekuulamise alla. Kas tema teadvat, et ta vanem poeg, kes teenib praegu sõjaväes, on paari kolme aasta eest asutand salajase valitsuse vastase seltsi „Komorra,“ mille eesmärk olevat õhutada rahvast keisri vastu mässule? Kes on selle seltsi liikmed? Kas tema teadvat, et ka ta noorem, koolis käiv poeg, on selle seltsi liige? Kas tema ise ka on selle mässajate seltsi liige ja mida ta üldse teab sellest asjast? Ei, Piitre pole eluilmaski kuulnud midagi sellest seltsist, ei tea, et ta lastel oleks midagi asja sellega. Jumala nimel -- ta ei salgavat midagi.

No-no! vangutavad sandarmid ja ametnikud pääd. Vanamees salgavat kindlasti.

Piitre kinnitab veel kord kõige püha nimel, et ta midagi ei tea säärasest asjast.

Lõpuks lahkuvad sandarmid ja ametnikud. On juba ligi kesköö. Piitre on otsekuiv halvatud. Pääs kumiseb ja suriseb, oimukohtadel taoks otsekuiv vasaraga. Ta kuuleb oma südame tuksumist, nii kõvasti töötab see rinnas.

Ainult päästa, päästa tahaks ta omi lapsi. Tuua silmapilk koolist ja peita noorema poja, saata vanemale pojale hoiatava kirja, et ta põgeneks

kuhugi. Venemaa on ju suur ja lai. Mingu kuhugi teise väeossa, mingu kas või Ameerikasse.

Läbi õõ tahab ta kihutada kooli. Juba mõtleb ta rakendada hobuse, kui kuuleb vilistavat vana Tuusa Kaarlit.

See on kokkund surmani. Samuti Anna. Nende poeg Ruudi olevat viidud vangi, niisama veel Tuhalaanest Möldreoja peremehe poeg. Ega nüüd Piitre poegadelgi pääsemist pole. Ärgu ta andku vanema poja aadressi! Ega nad nooremale ometi saa teha midagi — see ju alles päris laps.

Jah, poisid olevat asutand tõesti salaseltsi ja tahtnud kuulutada Eestimaa iseseisvaks. Nii see olevat. Laste meel ja mõte — laste teod. Ja kui osavasti nad on osand varjata seda vanemate eest Te vaesed jumalavallatud — nemad, pisike käputäis, nemad saavad nüüd teha midagi suurele Venemaale!

Parajasti, kui Piitre rakendab hobust, kuuleb ta jalaastumisi krudiseval lumel. See ongi noorem poeg, kes põgenend koolist. Juba ulatund temanigi kuuldus kaaslaste vangistusest ja nüüd ta pagend koju. Ta tahtvat minna kuhugi metsa, hoida end varjul kuskilgi kütünis kuni saabub kevade. See on ju peatselt tulemas.

Piitre on meeleheitel. Ta taob endale rusikais kätega vastu rinda. Oo, lapsed, lapsed, et nad talle ka peavad valmistama nii lõpmata palju valu!

Poeg püüab lohutuda kangelaselikult isa. Kannatagu aga isa — küllap muutub aeg!

Siis lähevad nad tuppa.

Piitre süda muutub kergemaks, kuuldes, et noorem poeg on juba jõudnud koolis kirjutada vennale hoiatava kirja ja saata teele. Ega politsei tema aadressi saa mujalt, kui Pihkvast onult või Moskvast tädilt, aga sinna juba nad ei tea otsida eal.

Aga juba on kuulnud vana Pigi saabuvat rentniku poja koju. Akna kaudu väljub ta toast, rakendab tasa hobuse ja kihutab läbi öö kordniku poole.

Ja sellal, kui Piitre uinub poja kõrval, olles mõlemad jõudnud veendumusele et ainult vana Pigi salaja varastand mõned peidetud paberid ja toimetand sandarmite kätte, sellal jõuab Pigi juba kordniku poole, et kutsuda teda tabama uut chvrit.

— Piitre ja ta poja uni on raske, täis painavaid nägemusi. Nad tabatakse unelt ja lahutatakse halastamatult...

Mööduvad nädalad tulvil valu, ahastust Piitrele. Tappa ähvardab teda see valu. Vahest tahaks

nagu lõhkeda süda rinnas, paisutatud hirmust ja hallatõvena rõhuvast ootusest: mis tuleb küll, mis saab? Hakkab liikuma igasuguseid masendavaid kuuldusi. Keegi teab rääkida, et kõik noored vangistatud olevat aheldet ja saadetavat Sibirisse. Siis tuleb teine ja teab kindlasti tõendada, et lastavat kõik maha! Üks kuuldus on õudsem ja hirmutavam teisest. Siis äkitselt tuleb teade: poisid olevat juba ülespoodud vangla õuel — tulgu vanemad laipade järele. Ja nagu hullumeelne kihutab Piitre linna. Aga vangla kiviseinad on tummad — ei avalda nad midagi. Keegi ei vasta midagi Piitre küsimusile, keegi ei lohuta teda, ei anna ka talle ta poja laipa. Valvurid naeravad ja pilkavad.

Silmi ees pime, süda lõhkemas teadmatuse masendavast piinast ja veel raskem, kui sõites linna, peab pöörama Piitre tagasi. Oleks nad annud talle ometi tagasi lapse laibagi, ainult laibagi! Aga ei! — ta ei saanud kuulda vähematki poja saatusest.

Lõpuks tuleb üks helgem päev: ta saab kirja vanemalt pojalt — olgu isa julge tema pärast — ta olevat väljaspool hädaohtu. Aidaku jumal pääseda vaid nooremal.

Jah, aidaku jumal! Aga kas aitab jumal? Ei aita! Jumal on kurt kuulma inimlaste palveid!..

Aga ühel ilusal kevadkuu lõpupäeval sünnib ime — poeg tuleb koju vanglast. Ta olevat vabastatud kuni otsuse tegemiseni. Teised, temast vanemad, olevat küll jäänud vanglasse, aga külap vabastatakse noodki.

Otsuseni? küsitleb Piitre. Aga misuke, misuke tuleb see otsus? Poiss ei usu enam midagi halba — annavad vast isa valve alla. Esiteks vanglas hirmutatud küll, et lastakse maha, puuakse, saadetakse Siberisse, aga ega siis alaealisi ei lubavat tappa säädus.

Nüüd muutuvad Piitre valust tuhmund silmad taas helkjamaks. Ehk pöördub saatus lõpuks paremaks! Ehk pääseb vanemgi poeg jälgimisest!..

„Kõrilõikaja!“

Rögisev Pigi jääb ehmunult ja kohkunult üllatatuna seisma. See tuli nii ootamatult. Õu on tühi ja vaikne. Ei ole kedagi liikumas, midagi kuulda. Ainult nemad kahekesi — vana Pigi ja tema ees rentniku poeg, väljakutsuv, trotsiv ilme näol. Pigi teeb liigutuse, nagu tahaks ta haarda poisi, kuid see ei liigahtugi.

„Kunn!“ lausub siis Pigi läbi kokkusurutud hammaste.

„Kõrilõikaja! Vereimeja! Mõrtsukas!“ lausub poiss, liikumata paigast.

Pigi muutub viha pärast näost sinkjaslapiliseks.

„Ma lasõ su, kuradi mässäjä, maha!“ karjub ta siis, tahab õelda veel midagi, kuid rögisev kõhahoog matab sõnad.

„Äraandja! Juudas! Pall'u sa sait sandarmite käest! Pall'u — kõrilõikaja?“

Pigi tahaks haarda poisist kinni, kuid see põikab osavasti kohmaka vanamehe eest kõrvale. Kuid siis käib äkitselt hele plaks poisi kärmest käest Pigi põsele. Hetk hiljem on poiss juba Pigi tükki maad eemal. Vanamees teeb liigutuse, nagu tahaks ta tormata poisikesele järele. Kuid see kummardab äkitselt ja haarab õuelt kivi.

„Tulõ', vana Juudas! Tulõ' — saat viil!“

Pigi jääb seisma kokkunult. Poiss ei mõista nähtavasti nalja ja tal ei ole sugugi himu saada poisi pihus oleva kiviga vastu oma pääd.

„Ooda sa, kuradi klutt, ooda,“ sisistab ta läbi hammaste.

„Ooda sina, äraandja ja kõrilõikaja. Küll ma ütškord su soolika puista. Ah tuuperäst pässit sa sunnitüüst, et annit mii' sandarmile vällä, tuuperäst anti sullõ armu. Varas! Sa nuhit nigu

kurivaim ümbre ja varastat tõistõ paprit. Ooda sa, vana tõbras!" vastab poiss.

Ja poiss läheb. Pigi jääb ehmunult seisma õuele. Kõik on jälle vaikne, õudselt vaikne. Päike paistab Pigi suurele, turjakale kogule ja lahkund poisikese sõnad kõlisevad ta kõrvus matusekella helidena. Siis läheb ta aeglasel sammul tuppa, süüdlasena, häbistatuna noorest poisist. Ta kiristab vihast hambaid. Tema siseilma ei liiguta veel südametunnistuse piin, ei pane sügavamalt mõtlema poisikese poolt antud hele kõrvahoop kuivõrt inetult on ta toimind, saates lapsi sandarmivalitsuse kүүnte vahele. Aga need olid ju kõik alles lapsed, kes omis südameis pakitseva isamaaarmastuse tungil ja vaimustusel ühinesid seltsiks süütus, naiivis, usus, et nemad kord kasvavad niivõrt tugevaks, et suudavad vabastada kodumaa. . .

Inimelu saatus on petlik otsekui õhukangastus. Siis kui ta usub kindlasti enda pääsu ja paremat tulevikku, tuleb taas õnnetuse puhang, mis paiskab tormina puruks kõik helged lootused. Nii Piitrelgi. Juba uskus ta, et pääsnud on vanem poeg, et vast ka nooremgi on jäetud rahule selle lühikese, kuid painajaliku vangistusega.

Ta vanem poeg on pääsnud Vilno sõjaväekooli ja loodab, saades mõne aja pärast ohvitseriks, olla juba väljaspool igasugust hädaohtu.

Kuid siis saabub nädalaid masendavat vaikust, kus ei kuule midagi pojast. Teadmatuse piin rub Piitret . . .

Ja äkki! . . .

Ühel ööl kuuleb ta tasast, tungivat koputust. Sugulased toovad Piitrele sõnumi.

Mõni lühike tund hiljem kohtavad Tuhasoo tühjas ja mahajäetud küünis isa ja poeg . . . näru-des, mütsita, tagaaetuna, kõikjal jälgituna sandar-meeria tuhandesilmalisest aparaadist.

Ta on siiski leitud sõjakoolist. Arreteeritud ja saadetud Riia poole — sandarmivalitsusse. Teel, liikuvall rongil, on ta purustand vaguni akna, hüpanud vahitide vahelt ja põgenend. Läbi soode ja metsade, liikudes vaid ööseti sõdureist valvatud raudteeliini ligiduses, on ta jõudnud kodumaale . . .

Kordamisi viivad talle isa ja vend küüni stüia.

Kuid kauaks ei või ta jääda sinnagi. Ükskord võib ta ikka saada tabatud säältk. Midagi peab tegema selle seisukorra lõpetamiseks. Ta annab enda maakonna sõjaväeülema käsutusse. Ütleb olevat enda ühe pea täiesti sakslastest hävitatud

polgu soldati, et tulnud omavoliliselt koju ja palub nüüd väeülemat määrata ta kuhugi teise väeossa. Leiab uskumist ja peab enne kandma kartserikaristuse omavolilise lahkumise eest väeosast.

Kuid siis saabub Piitrele taas valusaid päivi.

Kindralkubeneri määrusel on mõistetud ta noorem poeg ühes nelja kaaslasega Baltimailt välja, asumisele väljaspoole sõjasäädust. . .

Ja juulikuu lõpupoole, ühel päikesest lõõmaval päeval peab lahkuma Piitre omast pojast ja saatma ta teadmatule, kaugele maale. Vologda on esimene linn, kus poiss peatuda võib. Läbi trellitatud kartseriukse, valvurite-soldatite häätahtlikust armust saavad jätta teineteist jumalaga vennad. Siis lähevad lahku nende kõigi teed: isal ja poegadel. Ei tea neist ükski, mida võib tuua järgmine päev, tund. Nii õnnetu ja täis surmavat valu ei ole olnud kunagi Piitre hing, kui seistes perronil, ees rong, mis iga silmapilk võib hakata liikuma, viies temalt poja, vastu teadmatule tulevikule võõral maal, kesk võõrast rahvast. Viib poja — alles lapse, koolipingilt. . . Võib olla. . . jäädavalt. Võib olla, Piitre ei tea seda, aga üle ta keha käib palavikuhoog, kui see õudne mõte tuksatab läbi päa.

Rong liigub ... kaugeneb ... kaob ...

Piitre seisab liikumatult, vaadates järele kaugusse kaduvale rongile ja ühtesulavale raudtee roobastikule. Siis sammub ta aeglaselt hobuse juure ja sõidab minema, süda täis musta, tapvat valu ja muret.

Piitre elu on jäänd äärmiselt vaikseks ja tühjaks. Ta murrab teha tööd nagu kannab vähegi jõud. Tuleb hommikul ao punetades voodist ja läheb magama õhtueha kustudes. Töö annab talle unustust hallist äripäevast, tööhe matab ta oma valud, tusad ja mured. Ja neid on tal palju. Neil ei olekski nagu tulemas lõppu. Heledamaiks viivudeks ta elus kujunevad päevad, millal saab ühelt või teiselt pojalt kirja. Süvenenult loeb ta neid kirju mitmel korral, kuni on veendund, et neist on jäänd meele viimnegi üksikasi ja rida. Siis kirjutab ta tööst värsind värisevi käsi pikad vastused, püüab poegi õpetada, anda neile juhatusi, kuigi teab, et neist õpetusist sinna kaugusse ja tundmatuisse olukorresse võib olla vähe kasu. Ent ajajooksul ta nagu lepib saatusega, et pojad siiski elus ja terved. Kuna noorem, põgenedes politsei valve alt Vologdast, kuhu ta alul oli valind en-

dale elukoha, on mõnekuise peatise leidnud kau-
ges Aasia südames, püsib vanem Peterburi taga-
varaväepataljonis, olles eemal sõjaliini möllust. Ta
ootab nüüd uuesti järjekorras pääsu sõjakooli. See
toob Piitrele ta üksikus elus taas vähekesese rahu
ja nagu rahuldustki, et kõik siiski otsekui saatuse
kiuste, on tulnud lastelegi kasuks. Las näevad ka
jumala laia maailma ja õpivad tundma elu! Ega
muidu ei saada meesteks.

Kurgja Jakup, kes Piitrel päivilisena, aitab
suvivilja panna kokku, kõneleb korra, istudes odra-
rõugu ääres õhtuoodet võttes, kuidas nuuskind
vana Pigi Piitre pere tööl olles mööda ta ruume ja
muukind lahti kapigi kuni leidnud lõpuks peidetud
poiste vandetõotused kuskiltki üles ja toimetand
kordniku abil sandarmivalitsuse kätte. Selle eest,
loomulikult, jäetud tänutäheks ülesvõtmata kaebus
valetunnistuse asjus ja antud Pigile ja uratnikule
päälegi veel suur rahaline tasu. Seda nad joond
uratniku seltsis nädalate kaupa kõrtsis. Jah, ole-
vat see esimene jutt Pigi ja Tsiioni sunnitööst
olnud niisamuti vallakirjutaja nali, olevat mõle-
mad käind küll Riias, aga hoopis teises, nimelt
põllupanga asjas. Ja ässitab Jakup Piitret, et
maksku ta nüüd vanale Pigi-kuradile kätte. Maksku

enda ja laste eest. Tema, Jakup, teadvat, mida tuleb teha, et panna Pigit siiski mõneks ajaks istuma. Las ta siis rögiseb ja lõpetab omad elupäevad vanglas. Kuid Piitre on Jakupi vastu umbusklik ja vastab nagu pool nalja, pool pilke toonis:

„Las' no olla inne! Küll ma tiiä esiki, mis ma Pigile tii. Ega timägi oma kohtupäävä iist ei saa är' joosta. Küll tulõ päiv! Küll tulõ!“

Hilissügisel suri Pigi. Tugev organism ei pidand kauem vastu tiisikuse, viina ja tubaka lagastavale mõjule. Alandlikuks muutund Tsiiooni palvel kaervis Piitre Kurgja Jakupi kaasabil vanale Pigile surnuaiale viimse aseme. Sinna sängitati ta.

Pigi surmaga muutus asi Vokil palju teisemaks. Miina pragas ja tülitse küll veel nagu „vana usu järgi“, kuis suutis vähegi, kuid jõudu ei olnud ses enam. Mõnel paaril korral käis ta rentnikuga ja naabriga veel ära kohtuski, kuid piirdus lõpuks koduste tülikestega.

„Kavva ma', ütsik läsk nainõ, jõvva sõti' ilmaga. Inemine väsüs jo ütskõrd är',“ tähendas Miina, kui mõni pilkaja juhtus suunima ta tähelepanu sellele, et kohtulood on jäänd nii imevaiksiks. „Maailm om ülekoht täis, kas ma jõvva otsi

neide kõiki käest tuud õigust vällä. Olõs viil kadunu mehene elänü.“

Jah, oleks eland veel mees, kurtis Miina, mälestades vanu „õndsaid“ aegu, küllap oleks siis valitsend Vokilgi teisemad olud. Aga kaua see vana lesknaine jõuab tagaotsida õigust. Inimene väsib ja tüdib.

Küll juhtus mõnikord vihatujus, et Miina näitas veel rentnikule või naabrile paljast tagumikku, aga see kõik oli vaid vana sõjakuse ja usu vilets järelkaja, olgugi, et talle nüüd vahest oli abiks tütargi, kes paljastades oma tagumikku aitas kaasaklähvida penikutsikuna emale :

„Laku pelst, kuladi Pundsu, laku pelst.“

Aga endine hoog oli raugend selles. Miina hakkas nagu tõepoolest väsima.

Järgmisel kevadel kolis Piitre Vokilt. Kaks aastat oli ta kannatand välja, rohkem ei suutnud. Sõjakas Tsiion oli tüüdand ta surmani.

Kui Piitre sõitis viimaste kraamikoormatega Vokilt välja, võis näha-kuulda imelikku pilti-kontserti. Tsiioni lapsed olid läind üles saunapäälele ja tagusid kõigest jõust nuiadega ja äkkepulkadega vana adranina, Tsiion ise oli seisnud

püsti pesupakule ja tagus kurikuga vana plekkpanni. Lapsed röökisid ja Tsiion ise räuskas iga-suguseid vängeid ja kriiskavaid järelhüüdeid. Piitre ei pannud seda nagu tähelegi. Ta kobis muheledes ja muiates kraamikoorma otsa ja lehvitab säält kõige rahulikuma meelega Tsiionile valgeid aluspükse. See ajas marru Tsiioni, kes ootas, et Piitre talle samuti vastab sõimuga ja vängusega. Ta tagus nagu meeletu kurikuga pannile ja kriiskas kogu jõust. See oli põrgulik kontsert.

Äkki kõlas aia tagant põõsa varjust tume püsipauk. Tsiion viskas karjatades käest kuriku ja panni ja haaras kahe käega tagumiku järele. Siis langes ta kiunudes ja karjudes appi pesupakult maha.

„Tulkõ appi! appi! Är' tapva! är' tapva, kuradi röövli! Kuradi mõrtsuga!“

Kuid pääle laste ei tulnud talle keegi appi. Ainult aia põõsa tagant kostus kellegi itsitavat naeru ja siis jooksis tume, tahmatud näoga inimkogu, hoides püssi käes, alla Tuhasoo poole.

Tsiionile oli jämedate, valitud soolateradega lastud ligidalt pehmesse ja paksu tagumikku...

XII.

Mõni kuu pääle suurt Vene revolutsiooni tormipuhangut, sügisepoole, saabus kodumaale Piitre noorem poeg. Ligikaudu samal ajal lõpetas ta vanem poeg Siberis, Irkutskis, ohvitseride kooli.

Piitre tunneb, et ta on rahul endaga ja saatusega. Elu on muutund nagu kergemaks ja õiglasemaks. Inimesedki on pääle revolutsiooni hoopis teised. Ellu ja maapääle oleks astund nagu mingi uus võimas tunne ja kõigi südamete tegusid jubib üksmeel ja armastus... See ongi ju ometi, mida ta ihaldand ja lootnud kogu eluaja. See on sama suur, nimetu igatsus, mida ta tahtis näha reaalsena piki aastate jooksul. Ainult üks soov on tal veel tugev ja võitmatu: oma maalapi saada tahaks ta veel. Kas või väikese, aga oma. Ja ega seegi ei jää tulemata, kinnitab rahvas. Küllap nüüd maa antakse taas tagasi rahva enda igaveseks pärisomanduseks.

Aga see annab endale oodata veel mõningaid aastaid, kannatada mõningaid ärevaid aegu. Lühikest aega kestab enamlaste valitsus. Aga siis valutavad maa Riia alt marssivad sakslased.

Ega see ei jää, kinnitab rahvas.

Ei jää, kinnitab ka Piitre endale. Ei või jääda.

Tuleb taas lühikeseks ajaks enamlaste valitsusaeg. Aga siis kõmab kahurite mürinat, kuulide lõhkemise mürtse, kuulipildujate ja püsside raginat. Helendab öid tulikahjude punases kumas.

Kuid siis . . . siis muutub taas helgemaks.

Jä Vabadussõja lõppedes kolib Piitre pojale autasuna annetatud tallu.

Päale aastatepikkusi vintsutusi on ta leidnud endale uue Heedu, mida ehitada, kasvatada, kaunistada.

Salumäe, 1922.

Endel Loidelt seni ilmund:

Lucifer — igaviku tragöödia 12 pildis.

Susanna — näidend 9 pildis.

Jumalalilled — legend Eesti minevikust 7 pildis.

Heedu Piitre elukäik — jutustis.

Trükis:

Teatrirevolutsiooni poole — mõtteid tuleviku-
teatrist ja tulevikunäidendist.

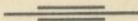
Kuningas Paragrahv — näidend.

Ilmumas lähemal ajal:

Kain — dramaatiline poeem.

Vae victis! — romaan kolmes raamatus.

Ristimägi — näidend seotud kõnes.

TÜ RAAMATUKOGU

10300016502272

A
7558

155 711

Hind 1 kr. 25 s.